

JOH. HIIEMETS

Taeua Jaan

Lugu
Vana-Roosa
prohvetist

AUTORI KIRJASTUS TARTUS

Maria Põldma

Horn Oie

TAEVA JAAN

A-10446

JOH. HIIEMETS

TAEVA JAAN

LUGU VANA-ROOSA PROHVETIST

1937

A U T O R I K I R J A S T U S T A R T U S

LIIDKODU
TARTU

Sissejuhatuseks

Kuulsin Taewa-Jaani lugu juba mõnda aega tagasi. Jutustati mehest, kes oli tulnud tagasi taevast ja kelle viimaks hukutasid mustad kaarnad. See sündinud juba kaua, kaua enne meie vanaisade noorusepäevi, keset ras-
ket orjaaega. Temast olewat kirjutatud ka raamat, mida vanemad inimesed veel ise olewat lugenud.

Need olid omapärased lood, mida kuulsin sellest proh-
wetist. Ja nende laudu too mees otsekui oleks lõpetanud
jälle esile unustusehõlmast ja nõudnud, et kuulutaksin
praegusele põlvele asju, mis tema ajal kõitsid suurte
hulkade meeli.

Behitsedes tolmunud lehti Rõuge koguduse arhiivis,
sattusin kohaliku õpetaja kirjutisele 1868. aastast. Seal
jõuab ta palvemendi ja märgib, et lugemismaterjalina
kasutavad nad ka üht käsikirja, — „Lüütseppa
Janiellokäütseinma pääl ehk Taiwan“,
milline olewat vastavate teadete kohaselt koostatud
1709. a. Arvades aga Wana-Roosa walla kirikuraa-
matu, sattusin õigemale ajajärgule. Seal on Lüütsepa
küla peremeeste hulka märgitud „Luggeja ehk
Taiwa Jaan“. Ei jünni- ega jurma-aastat. Rist
waid märgib ta minekut igavikku. Sama ta naise Made
kõhta. Kuid ta laste juurde on juba märgitud jünni-
aastad. Bapsena furnud poeg Peep sündis 1758. a., poeg
Jüri — 1761. a. Siis veel poeg Markus, kes nägi

ilmawalguſt 1765. a., tütar Siis — 1770. a., noorim
mõſu Peep — 1774. a.

Wõib arvata, et Taewa=Jaan ilmus ſiia maailma
warſti peale 1730. aastat. Siis, rafteſt sõjaajoft weel
mitte toibunud ja rahwaarwult lohkufuivanud ajastul,
oli termitatud iga uue orjalapſe ſünd. Küllap pidi
Jaangi juba poisipõlweſ ſammuma waewarikaſt mõiſa=
teed. Wõib arvata, et ta iſa ſuri noorelt, ſeſt muidu
peaks temagi kohta leiduma märkus peale 1760. aasta
looſtatud kirjuraamatus. Mõdes warakult rafte pere=
mehe-koſuſe täitmifele, koſib ta 1756. a. patſu oma
Made, et haſata ühiſelt kandma iſet.

Siis oli ta weel Lüütſepa Jaan. Kuidas ta aga ſai
Taewa=Jaaniks, — ſee on pikk lugu. Selleſt kõigeſt oli
kirjutatud raamatus, mis nüüd juba on jõudnud kaduda.
Kuid rahwaſuus liigutwad teated edaſi. Ja mu ees
laual on üks leht, üksainus koſtunud leht, kirjutatud ſula=
was Wõru murratuſ, millel leidub fakkeid Taewa=Jaani
imeliſiſt rännakuift. See leht on ka kõit, mis weel ſäili=
nud ſelleſt raamatuſt. Kuigi küſitleti paljuſid ja otſiti
läbi wanaiſade kappe ning riialeid.

Kuid ſelleſt oli ka küllalt, et haarata mindſi kaſa ja
juhtida ſinna minewiku=maailma. Kirikuraamatu riſ=
tidega faetud nimes muutufid nagu elawaiſ, ſilme ette
terkis rida pilte Taewa=Jaani waewarikaſt ajalt, ta ime=
liſeſt eluſt ja ſurmaſt. Ehk hurwitawad nad teiſigi.

Oli lõitusekuu 177... a. Raste tööpäev oli lõppenud ja väsinud teolised seadsid samme oma taredes poole. Viimasel ajal oli härra muutunud veel valjemaks, kupa häälgil läinud kähedaks alatiseft sõitlemisest ja sundimisest. Tuli kannatada. Kes julges häält tõsta või tõrkuda, see teadis, mis teda ootas. Põhupäevadel mõisa rehealuses kuulbus ifka sagedamini oigeid ja tisa, summutatud needmisi ja sajatusi. Mis aitas see kõik? Talupoegi õpetati tundma, et nad oma ihu ja varanatuksesega on härra päralt, kes võib neid sundida nii palju, kui vajalikuks peab. Kurnatud, wiletsasti toidetud lehad kippusid nõrkema, tülpinud näoilme ei suutnud wäljendada ühtegi piinu ja ahastust, mida tundis hing.

Saabuks fõrd ometi parem põlv! Mõnedki nooremad mehed olid põgenenud, et otsida kaugemal paremaid päewi. Kuid õpetaja kantslis kinnitas samuti kui mõisa hääragi, et ega mujalgi ole parem. Tuleb waid uustwalt orjata, jätta maha laiskus ja kurjus — küll siis fõrd Jõsand annab parema põlwe omas riigis.

See oli siiski wäga nõrk troost. Kas Jõsand siis tõesti tahab, et tema riigi pärijad peawad siin maailmas n i i r a s k e t risti kandma? Saaks mõnda aegagi maitseada mõisafafste põlwe, — siis ehk ei igatseski nii wäga tulewast õndsust. Ja ega pole wist õigust ei siin ega seal maailmas. Saakstel siin terge põli ja küllap sealgi muret-

setakse neile paremad lohad. Kuigi lugejad seletavad, et Jätsanda ees on kõik ühesugused.

Kadapoli Jätsapi mõtted ei pääsenud malla õiguse ja ülekohthu küsimusest. Sammudes ja hõõrudes waltawat pihhta, tulid meelde wanahärra von Roseni matused. Rahwas oli käsutatud lofsu ja õpetaja pidas liigutawa kõne. Nende härra olnud kõige parem ja õiglasem härra, kellele nemad, rumalad talupojad, oma laiskuse ja tänamatuslega palju südamewalu teinud. Rahetsegu nad seda ja püüdku noorele herrale ustatwamad olla. Küll siis ka wanahärra sealt õndsate maailmast waatab lahke pilguga nende peale.

Rahwas oligi nutnud ja põlwitanud mõisaõuel. Ja kõikide südames olnud soow ja palwe: Olgu noorel herral nendega rohkem halastust, kui oli talgi ja ahne südamega wanahärral.

Õpetaja aga oli selle ülekohutse härra jaatnud õndsate riiki!

„Ei,“ mõtles Jätsap, „ei tahaks mina küll seal õndsate riigis wanahärra ligidale sattuda. Võõks kohe südametäiega!“

Wõi jälle lugu Esooru mõisa noorhärra matusest. Just enne seda oli üks teopois endi oksa tõmmanud. Oli hakanud kuppjale wastu, tõmmanud piitsa ta käest ära. Käsutatud siis mõisa. Teadagi, mis teda seal oled oodanud. Pois maeti kui loeraraibe kirikuaia taha, ei lastud ristigi hauale panna.

Too noorhärra aga oli kaardimänguga ja wlaeluga oma elu raisku ajanud ja siis kuuli pähe lastnud. Õpetaja pidanud siis kõne pojast, kes igatses Jätsa juurde. „Ta ei suutnud oodata, kuni Jätsa teda kutsub, waid tõttas ise Jätsale wastu.“ Just nii oli õpetaja öelnud ja jaatnud ka selle noorhärra õndsate riiki.

Ei, õigust ei ole küll kuskil. Kõik on jaksate päralt, maa ja taewas. Ja kui talupoeg peabki taewa pääsena,

— eks anta sealgi talle eluasemeks mõni soosetvate mõi liivakiingas!

Kuid siiski, ehk oli naabri Jaanil õigus, et ületõh-
tused ei pääse oma palgast? Ja et taewas polegi sooset-
vatest ja liivakiinkaid, maid puha tuld ja kristalli-kirvid
ja elutvete kõigi jaoks, kes sinna pääsevad?

Rahju, et see mees nii ruttu suri. Kuidas tuleb
kiüll nüüd toime lest oma lastekarjaga? Ja nii ilusasti
ostas lugeda kadumukene. Tõi kohe teised tunded süda-
messe. Kes hakkab nüüd õpetama lugemist Lüütsepa
küla lastele? Jaanil oli isegi kirjutamine sulaselge.
Teist niisugust pole terwes ümbruskonnas.

Juba jõudiski Sakap küla wahetele. Ta sammus
kohe leinamaja, ruumika tare poole, mis mõisahärra loal
oli ehitatud kooli- ja palvemajaks ühtlasi. Jaan oli
wabastatud teopäewist, et saaks laste peale tulutada roh-
kem waewa ja hoolt. Ta lugemistel käis alati rohkesti
ümbruskonna rahvast. Isegi mõisas peeti temast lugu
kui hoolikast ja eeskujulist mehest.

Jaan oli wend. Juba ammu oli wennastefogu-
duse liikumine tunginud Rõuge kihelkonda. Paljud mä-
letasid weel lugusid Jaanja mehest Tallima Paabust ja
Kasariitsa mehest Kusma Juhanist, neist prohvetest, keda
kuusati taga ja hoiti Riias wangis. Paap oli pidanud
keelatud lugemisi, oli waimusunnil wõidelnud kuradiga,
oli julgenud isegi härrasid nende ületõhtu ja ahnuse pä-
rast noomida. Siis oli liikumist ja kihku terve kihelkond
täis, isegi wõõra koguduse rahvast oli käinud neid kuulama.
Wangis oli Paapu ja Juhanit sunnitud seletama,
et see oli wale waim, mis neid selleks sundis, et õige
waim on ikka see, millest õpetaja kuulutab. Mehed olid
siis lahsti saanud. Paap sai koguni Jaanja wõõrmünd-
riks ja pidas seda ametit surmani.

Wõta sinni, misugune on see õige waim, arutas
Sakap. Kui kahesümne aasta jookkul teistri käsuga olid
wendade lugemised keelatud, siis oli see wale waim.

Nüüd juba hulf aastaid tohib jälle lugeda ja seesama waim on jälle õige *). Tuleb wälja, et õige on ikka see waim, mis härrale ja õpetajale meeldib ja mida teisri-proua lubab.

Lüütsepa Jaani tarre oli kogunenud juba hulf tüla-rahwast. Täna pidi ta pandama firstu, homme tuli tанда mulda. Best Made, täefõrmal pisike Beep, toetus furnu peaotsa kohal wastu seinä, pijarate woor ei taht-nud ega tahtnud lasta. Wäike Bits piilus aralt isa poole, ega suutnud kuidagi mõista, miks isa ei tõuse ega haffa lugema, kuigi rahwas juba kohal.

Naised sõistastid omawahel, sekka kostis ka walje-maid lauseid, kiitmaid ja kadunu teeneid tunnustawaid.

Oli ikka aus ja waga mees, — see oli üksmeelne otsus. Kui tema taewa ei saa, kes siis weel sinna pääseb? Ei olnud ta kunagi midagi mõisapõllult salaja kaasa too-nud, ei kuulnud ta suust kunagi kurja sõna. Oli olnud nagu lõõmaw piirg teiste keskel, kahju et nii ruttu kus-tus. Küll Jssand hoolitseb ka lese ja waestelaste eest.

Ta suremine oli olnud ka imelik. Kuigi ta juba hulf aega oli kaewanud walude pärast, ei olnud keegi weel ta surma oodanud. Kuid just kolm päewa enne lahkimist öelnud ta naisele: „Wennad tutsusid mind tulewal nä-dalal Haanjasse lugema, kuid Jssand ütles, et minust minejat ei saa, sest kolme päewa pärast seisab tema kohtu ees.“ Naine ei tahtnud seda uskuda, kuid Jaani jutt läks tõeks. Süüdis äkki, et nüüd ta tuleb, viatas ja oligi läinud.

*) Keiserliku käsuga 16. apr. 1743. a. juleti politsei abil toot palwemajad ja feelati wennastefoguduse toostäimised. Keelu wastu eksijaid karistati, paljud mennad ja õpetajadki pidid kannatama. Keisrinna Katariina 2. käsutirjaga 11. weebr. 1764. a. anti aga wennastefogudusele jälle tegutse-mise wabadus, kuigi selle käsutirja wäärtõlgitsemise läbi kiri-tusõimudele võimalus jäi liifumisele mõningaid takistusi teha.

Dodati mõõrmiindrit, Savira Hinti, kelle lohus-
tuste hulka kuulus ka lahkunute firstupanemine ja
kodunt ärasaatmine. Ei tea, mis teda küll sinni peab, et
ikka veel ei tule?

Mehed westlesid omavahel ja nurisesid, et isegi lau-
päewa õhtuti ei saa enam mõisaorjusest lahti. Kuigi sea-
dus ei luba laupäevaohtust töösundi. Eriti rahutud
olid naabrimehed Jüri ja Miiku Rein.

„Mis seadus,“ vastas Sakap, „eks härra ole meie
seadus.“

Westluse katkestas Hinti tulek. Tõsiselt ja pühali-
kult astus ta uksest sisse, termitas kõiki, lauslus mõned
lohutussõnad lejele, rüüpas weidi pakutut taari ja ajus
kohe ametisse. Ta pidawat täna veel ruttama mõisa-
peresse, kus üks haige vastsündinu vajab püha ristimis-
t. Ja koju ka pikk tee käia.

Seites manitsewa pilgu üle koosolijate, awas ta
raamatu ja warsti täitis kambrit nuuksumisest warisew
laul:

Kes teed, kui karmu mina ela,
Aig mööda lät, surm rühhib tõest!
Kuis noppeste võib mulle tulla
See surma hädda ülewäst...

Sauljate pilgud olid suunatud lahkunu kahwatule
palgele. Imelik, et pole näha mingeid lagunemise jälgi.
Kuigi ilm on palaw ja töötab äikest. Justkui magaks!
Jah, niisugune rahu on neil, kes surewad õndsalt!

... Ma palle Jesu perast siis,
Mo Jumal, tee mo otja hääs!

Päike hakkas juba loojenema, kuulutades ööd ja
lojutust wäsinud liikmetele. Homme ju pikisilmi ooda-
tud pühapäew!

Ma tia, Jeeso were-haawon
Ma lõwma hengust hendale,
Seal saa mu rõõmu surma-waitwan
Nint meelehääd ka . . .

Etteöeldaw sõna kattēs äkki. Mis see oli? Läbi tuhmunud aknaklaasi tungisid kahwatud kiired ja punusid otsekui pärja lamaja pea ümber. Sa Hindile ning teistelegi paistis, nagu oleks liikunud Jaani filmalaod ja rind kerkinud nagu õhteks? On see wäsinud filmade wiirastus?

Ning meelehädä ka hengele . . .

Jälle peatus Hint. Naised siljatasid, mehedki wõpatusid. Güütsepa Jaan liigutas end, arwas filmad ja püüdis tõusta istuma. Sirutas wälja kahwatud käed, tõstis silme ette, justkui oleks tahtnud peletada eemale rufuwat unenägu. Tahtis hüüda midagi, et hoida tagasi uktsel tunglewat ja labuhirmus wäljatormawat rahwast. Wajus siis aga tagasi asemele ja uinus sügawasse unne.

Minult lapsed seisid seal ja imestasid, et isa juba jälle magama jäi. Ka ei saanud nad aru, miks kattēs-tati ilus laul, miks kahwatud naised nagu hullud majast eemale jooksid ja miks mehedki läbisegi Issameiet lugesdes põgenesid.

II

Güütsepa Jaan elab! See ei olnudki toolnu, kes rahwale nii toleda hirmu peale ajas, waid elaw Jaan. Oli taewast tagasi saadetud, et kuulutada rahwale sealseid asju. Mitu päewa lebas haigena, sonis taewast ja põrgust, kuid nüüd on jälle terve ja tahab juba täna õhtul palwust pidada.

Küll oli aga hirm! Made oli joosnud uksest wälja ja kuffunud kummuli, näost walge kui lumi. Siin naine Kade sai roosi, praegugi teisel teha tuld täis ja ajab segast juttu. Issand Jumal! Küll wõib aga sündida imelikke asju! Ja öeldagu weel, et Jumal meie päewil enam imet ei tee. Küll teeb, kui tahab. Mehed tulnud warsti tagasi, Jakap julgenud kõige enne juurde minna. Elus, mis elus. Minult raste uni olnud teisel peal.

Di taewakest küll! Ei tea, mis ta nüüd küll räägib?
Metstaga Beetri naine Madle ja Jaani naine Mai
tõttasid peaaegu joofusammul.

Selgus, et ruumikas palvetuba ei suuda täna ma-
hutada pooligi kottutulnuid. Ja rahwast tuli ikka veel
juurde. Bewis ju Jaani lugu nagu kolutuli Rõuges ja
teistestki kihelkondades. Õpetajahärra saanud Hindile
sõna, et tulgu ja seletagu, kuidas lugu oli. Wöörmiunder
pole osanud ka muud öelda, kui et oli surnud, mis sur-
nud, kuid kehet laulu hakanud liigutama. Tema arwanud,
et see on kuradi tegu ja joosnud ka toast wälja. Kui Jaan
kõsub, eks ta pea siis minema ja seletama õpetajahärra-
legi oma lugu.

Kõrtsi Andrus aga seletab, et Jaan pole olnudki
surnud. Walitsejahärra teadwat ju kõiki maailma asju.
Ta ise olla Andrusese rääkinud, et see oli ainult isemoodi
haigus, kus inimene enam ei hinga, kuid ära ka ei sure.
Tallinnamaal ühes mõisas olewat ka wanaproua ära
surnud. Pandud teine juba hõbedast kirstugi ja wiidud
kirkusse. Enne matusejutlust aga tehtud veel kirst
lahti. Üks kaugemalt sugulasi oli just kohale jõudnud ja
tahtis kadumusest näha. Wanaproua tõusnud siis istu-
ma, hakanud nutma ja küsinud, et kas tahate mind lohe
elusalt maha matta? Pärast seletanud, et oli kuulnud
kõik, mis tema ümber räägitud, tahtnud kiskendada, kui
teda kirstu pandi, kuid pole saanud. Küllap Jaaniga oli
samane lugu.

„Teab müüd neid sakste asju,“ arwas Mai. „Jaan
olnud küll ikka täitsa surnud. Ega muidu ta hing saa-
nud taewas ära käia.“

„Eks me kuule, mis ta ise räägib,“ arwas Madle.

Wanemate tund kestis täna kaua. Olid koos kõik
ümbruskonna ja kaugemategi narkade lugejad. Ei olnud
täna mahti arutada üksikute wendade ja õdede elsimusi.
Hardumuses kuulati wend Jaanile ilmutatud asju ja
paluti Jumalat, et kõige selle läbi mõiks suur ärkamine

tekkida ligidal ja kangel. Väikest kambri kostus pal-
vesõnu ja ohleid juures ruumis ootajate kõrvu.

Alti jäi kõik waitset, pinewil pilgud olid juhitud
väikese kambri uksele. See awaneski pikkamisi ja luge-
jad astusid sisse. Tulid Sewele Mihkel, Soome Hint,
Hansu Jaani Hinrit ja siis Jaan.

Pikkamisi sammusid nad lugemislaua poole, läbi
aralt taandumate naiste ridade. Teised wennad osusid
pink, Jaan läks tohe laua juurde, põlwitas, tõusis siis
ja awas raamatu.

Teda waadati nagu ilmutist. Mõned naised ar-
wasid tundwat wiludat tuuletõmbust ta möödumisel.
Küllap see oli weel surmahõng, mis nii kergelt lahkuda
ei tahtnud. Müüd seisis ta aga ometi elawana ja hei-
tis pilgu üle koosolijate. Midagi ülemaist, äraseletatut
oli nende hallide silmade waates. Tundus, et ta waa-
tab igauhest läbi.

Ta kandis halli tuube ja kaelarätti. Restelt lauku
joetud pikad juuksed raamisid ta kõhna, terawat nägu.
Astatelt weel alla wiiekümne, jättis ta peaaegu hal-
lide juuste tõttu palju wanema mehe mulje. Ta liigu-
tused olid täis wäärikut ja pühaltust.

Pikkamisi, rõhutades ütles ta ette laulusõnu. Ta
sügawas hääles kõlas nagu mingi uus toon, täis hoia-
tust, ahwardust ja kummalist tõsidust. Algul aralt, siis
ikka julgemalt kõlas koosolijate laul, neile wenisid jä-
rele wäljas, akna ja uste taga seisjate hääled:

Sa were lepitaja
Nink kogoduse saatja,
Sa meie henge mees!
Me heidame so ette,
So jalge ümbre wõtma,
Nii palju kui uist jõuwap jees. . .

Lõppes ta teine, kolmas wärs. Siis palus Jaan
õnnistust sõnaseemnele ja luges ette kirjakoha:

„Minge sisse kitjast wäräjäst, jest see wärai om lagja nink see tee oma lai, mis hukatuse sisse wiip, nink neid om paljo, keä jäält sisse lääwä. Nink see wärai om kitjas nink see tee om ahtatene, mis elo sisse wiip, nink neid om weidü, keä jeda löüdwä. Amen.“

Kõikide filmad olid nagu mõlutult kiindunud Jaani palgesse, wanemad naised nihutasid rätid kõrwale, et paremini kuulda. Mida küll Jssand tema läbi öelda tahab?

„Armsjad welled ja sõjarad!“ Waiselt algas Jaan oma kõnet, pühalik wärin saatis kõiki ta sõnu. „Teie tahate nüüd teada, mis Jssand Jumal mulle ilmutas sel ajal, kui mu teha koolnud oli ja omatsed ja sõbrad ja naabrid teda juba matusele wiia tahtsid. Ütlen teile kõigepealt, et ma olin tõesti koolnud ja mitte ainult koolja moodi unes, nagu mõned uskmata südamed öelda tahawad. Aga näete, ma elon jälle! Suur ja wägew on Jssand ja imelikud on tema teed! Ta on see, kes suretab ja jälle elawaks teeb, tema teeb imet. Ei ole Jssanda käed finni seotud, et ta enam ei saa imeid teha!“

X Kõneleja hääl paisus tugewamaks, ta pill, ta hääl, ta käte liigutus, — kõik nagu oleks tahtnud finnitada: uskuge minu sõnu!

„Nii kui Jeesus Jairuse tütre üles äratas, nõnda kui ta Maini linnas lestinaiise poja üles äratas, nõnda kui ta Baotjaruse hauast wälja kutsus, siis kui tal juba koolja hais juures oli, — nõnda on tema ka minu kaudu tahtnud ennast teile ilmutada, kes teie ifta kahtlete ja kahtlipidi mõtlete!“

„Aga Jssand ei tahtnud ainult jeda näidata, et ta ifta weel imet teeb ja oma imetegude läbi rahwast äratada tahab, waid ta tahtis minule ja ka teile, mu armsjad, õppust anda ja manitseda, et meie mitte ei arwaks, et taewatee on üks kerge tee. Ei, mu armsjad, see wäraw on tõesti kitjas ja see tee on tõesti waevaline, mis

elu fiske wiib. Mina, wilets patune, arwasin et olen küllalt ustawalt oma Issandat teeninud ja et armas Issand mulle ka taewas eluaseme on walmis seadnud. Ja teie kõik, kes tundsite minu elu ja wiisid, arwasite, et lugeja Saan läheb kord taewa, sest ta teeb õigust ja palub Sumalat. Aga kuulge, mis mulle taewas öeldi, ja mõtelge siis ka oma waele hinge peale."

Palwetoas ja väljas on hiirwaitne. Kartlitud filmad rippusid kõneleja huultel, oodati ta sõnu kui kohtuotsust ka oma hinge üle.

"Teie teate, et ma juba paljude aastade eest armaste wendade läbi pööratud sain ja Sumala armu leidsin. Ja siis hakkasin ma teilegi lugema ja palwust pidama ja arwasin, et ma nõnda oma armast Jeesusest dieti teenin. Kui ma walude sees olin ja Issand ütles, et ma kolme päewa pärast pean ära koolma, siis oli mul küll väga kahju oma naisest ja lapsukestest ja ma palusin, et Issand laseks mind weel mõne ajastaja nende juures olla. Kui aga Issand selle palwe peale wastust ei andnud ja ma uskusin, et koolma pean, siis mõtlesin, et küll Jeesus mu pere eest hoolt kannab ja rõõmustusin, et saan teda warsti palgest palgesse näha."

"Issanda sõna läks täide ja mu hing lahkus wae watud ihust. Ja see kestis ainult ühe filmapilgu ja juba olingi ma kohtu ees. Mis ma seal nägin, seda ei oska ma teile ära rääkida ja mu süda oli täis kartust ja ülirõõmu juurt hirmu. Sest kohtuniku pale oli täis püha wiha ja ta ütles mulle: Waata sinna ja waata tanna! Ja ma waatasin ja nägin, et igalt poolt ümber ringi tulid mu juurde mu patud ja ma ei jõudnud oma filmaga üle waadata, — neid oli nii lõpmata palju. Ja siis ütles kohtunik: kae näe, need on kõik sinu patud ja nende eest pead sa pürgusse minema. Siis ütlesin mina, et kuidas peaksin ma pürgusse minema, sest ma olen lugenud raamatut ja pidanud palwust ja olen ise teisi hingesid päästnud. Ja siis wastas kohtu-

nit walju häälega, et taewa küll ei saa, sest et oled tahtnud omaenese õiguse kuuega oma pattusid kinni katta. Sa siis lohtusid ma ja warijesin, sest ma kartsin hirmu-
-sat põrgu walu."

Kuulajad olid nagu lämmatatud kuuldust. Kui juba Jaani, seda waga wenda taewa ei lastud, mis pidi siis küll neist, waesetestest, saama? Kuulsuses wajasid naised põlwili, meestegi pead wajasid longu, huuled so-
sistasid palwefõnu: Olgu Issandal halastust meiega, küll meie nüüd püüame paremini elada! Paljud oma-
teada juba küllalt waga seisid mahaloõduna ja nende hing warises põrmu. Jah, ega see taewatee tõesti ferge ole! Kuid, püha Issand, mida nõuad Sa siis meilt? Kas ei orja meie härrat päewad ja ööd, kas ei kuule meie õpetaja manitsusi ega käi armulaua! Kas ei ole terve meie elu üks sammumine waewalisel teel, kas ei wajuta raske rist meie õlasse sügawaid haamu?

"Aga siis," jätkas Jaan, "waatas lohtunult mulle otse ja ütles: „Sinu patud on kustutamata ja sa oled põrgu wäärt. Kuid see ei ole üksnes sinu süü. Sest paljud Issanda sulased all maa peal kuulutawad: rahu, rahu ja ei ole rahu. Nad ei nõua tõsist meeleparan-
dust ja pattude kustutust. Selle were läbi. Nad lasewad rahwal lenda oma õiguse kuube. Nad lasewad rahwast loota kirikuskaimise ja sakramentide ja oma waga elu peale ja nende süda jääb ümber lõikamata. Aga sina oled ennast petta lastnud selle wale kuulutuse läbi ja ar-
wasid, et mina pean sind õigets mõistma."

"Aga kuule nüüd, mis ma sulle ütlen. Ma tahan sulle veel uut armuaega anda. Sa lähed tagasi maa peale. Kuid enne waata, mis teemad hinged taewas ja põrgus, ja kuuluta seda oma wendadele ja õdedele. Maa peal pead sa aga veel mitmest miletsusest läbi läima ja mustad kaarnad peawad liha ära sööma sinu luuliikmete pealt. Siis alles saad sa Issanda juurde."

"Sa nüüd, mu armsad, olengi ma jälle teie kes-

tel. Niiud tahan ma teile kuulutada tõtt, mida ma siia-
maani kuulutanud ei ole. Mis ma kõit nägin, enne
kui ma oma ihu sisse togasi tulin, see on nii suur ja
imeline ja seda on nii palju, et ma sellest palju kordi
kõnelema pean. Täna aga pidage tõsiselt meeles sõna
tittsast wärawast ja teest. Otsige Issanda armu ja ha-
lastust, et ta mõtaks teid walgustada ja wiia teid wälja
patu orjusest ja surmawarju maolt. Halastagu püha
Issand meie waeste peale. Amen."

Taani jõud lõppes. Kogu kõne ajal näis ta hing
otse leegitsewat, ta lihtsad, kuid wägewad sõnad waju-
tasid wäpustawa loo kõitide hinge. Sult aega kestis
waitus. Ei pandud nagu tähelegi, et ka teised wennad
sõna mõtsid. Kui lõpuks Sewele Mihtel palwetomist
algas, siis wajasid põlwili ka kõit wäljasseisjad ja iga-
üks palus, et Issand mõtaks temalegi ilmutada oma
tahtmist.

III

Järgmisel loupäewal näis, nagu oleks Viitsepa
tüla muutunud palwerändamise paigaks. Woolas rah-
wast kottu lähedalt ja kaugel. Tuldi ka Sargla, Ur-
waste ja Karula piiridest. Tuli neid, kes Taani lugu
tõsiselt uskusid, tuli umbusklitte ja kahtlejaid, tuli liht-
salt uudishimulisi. Taani wiimane kõne andis rah-
wale terweks nädalaks elawat kõneainet. Tekkisid mit-
med woolud, kes seda lugu igaüks omal wiisil seletada
püüdsid.

Leidus neid, kes kõike uskusid ja mures olid oma
elutee pärast. Teised arwasid, et Taan warjusurmas
olles lihtsalt nägemusi nägi, nagu paljud teised harili-
tus unes on nägemisi näinud. Ega sellepärast weel
kõit nõnda ole, nagu nägemustes nähase. Kolmandad
tähendasid, et küllap Taan alles peale ärkamist palawi-
tus olles wiirastusi nägi. Mõned löid lihtsalt käega

ega tahtnud sihute este asjadega oma pead waewama ha-
tatagi.

Kõik aga ruttasid, et kuulda Jaanilt uusi lugusid
ta imelisel teekonnalt.

Palvemaja oli juba ammugi puupüsti täis. Oht
oli talumatult palaw ja umbne, uksest ja aknast tungis
välja higiste tehadet leitsakut. Kuid kõik seesolijad istu-
sid ja seisisid kannatlikult. Ei olnud ju suitsutarede ela-
nikud hellitatud avarusega ja puhta toadõhuga.

Runa suur osa kottutulnuid ei pääsenud kuude-
piirkonda, siis otsustati lugemist pidada kahes osas. Enne
pidid kõnelema Jaan, Mihkel ja Sint, pärast jälle Jaan,
Sint ja wend Joosep Haanjast. Pühapäewa hommikul
pidi uuesti kottu tulutama, samuti peale lõunat. Selli-
jeks oli juba aastate eest kujunenud kooskõimiste kord.

Jaan algas palwetundi tavalise korra järgi. Ka-
jas oma kõne kaunile Taaweti laulule:

„Kes om mulle taiwan armsamb, kui sina?

Kui ma sino man ole, ei ma sis himosta midägi
muud siin maa pääl.“

Kõneldes sissejuhatawates lausetes juurest armas-
tusest, mis ilmunud Issandas wiletsaile patuseile, jät-
tas ta oma taewa-teekonna lugu:

„Ja kohtunik andis mulle kaasa ühe üliarmja
ingli, kes pidi mulle näitama teed. Siis läksime ühe
juure sügawa jõe äärde ja ma mõtlesin, et kuidas sealt
küll üle peaks saama. Siis nägin, et üle jõe wiis üks
kitsas purre ja saatja ütles: siit läheme üle. Wesi
seal jões oli sügaw ja soe ja woolas tangesti. Ja ma
kartsin, et wõin seal ära uppuda ning hoidsin kõwasti
purdest kinni. Kuid imeline asi: kuigi wesi woolas
üle minu pea, ei saanud ma siiski märjaks ja meie
jõudsime teisele kaldale.“

„Siis läksime edasi ja jõudsime ilusale haljale
aasale, kus juur hulk lapsi armsasti mängis ja ime-
2 ilusasti laulis. Ja ma küsisin, et kes need on? Siis

maastas saatja, et need on õndsad hinged, kes on rõõmsad kui lapsed ja laulavad Talle kiituseks ja auks."

"Varsti nägin ma jälle suure hulga inimesi seismas. Nad olid pealaeft jalatallani taetud riitega, mis säras kui fulb. Ma maatajin hoolega, kes need seal on ja siis kuuljin ma nende keskelt laulu:

"Oh kae mõtja puie pääl,
Neist mõid sa tutta ilma pääl,
Oh kae mõtjan töö pääl,
Neist saat sa andüd nätta weel.
Kui töö paistwa mõtja seest
Sa omma walge toorega,
Ni paistwa woona rahwaten,
Oh kuuluta sa ilma pääl!"

"Siis läksime edasi ja ma nägin äkki üht juurt walgust paistmas. Sa saatja ütles, et see on see wiimse päewa täht. Sa kui ma tahtsin edasi minna, siis seisis suur tuli mu ees ja ma ei pääsenud edasi. Siis püüdsin ma minna ringi ümber tule ja ei jõudnud mitte. Aga äkki nägin ma kaugelt üht ilusat linna, kuhu wiis trepp, mis oli selgest kullast. See oli wastne Jeruusalemm ja nii ilus, et ma ei osta seda ära rääkida. Seal ei olnud päewa ega kuud ega tähti, kuid walgus oli nii suur, nagu paistaks tuhat päikest forraga."

"Sa ma küsisin saatjalt, et kas ma saan ka sinna sisse? Aga saatja wiis mind natukene maad edasi ühe sügawa turistikü kaldale. Sa seal all oli juur järw ja wesi läikis nagu peeglis. Siis nägin ma, et midagi langes ülevalt alla ja launeks wee peal laiali. Ringi saatja ütles: kae näe, see on sinu palwe elu, sinu õigus ja hea tegu, mis laguneb wees, kui hobuse sõnnik. Seepärast ei jää sa mitte sinna sisse."

"Siis aga tundsin ma, et see suur walgus hakkas tegema walu mu silmadele. Seft Seesust ei olnud mu juures ja ilma temata ei kannatanud ma seda walgust

wälja. Ja ma mõtlesin, et parem elada maa peal raudnõgeste sees ja magada terawate naelte otjas, kui olla taewas ilma Teesufeta. Sest, mu armsad, juba õnnis Taawet hüüdis, et kes on mulle armsam kui Sina! Kui Sina mul oled, siis ei himusta ma midagi muud siin maa peal. Mina aga tundsin, et taewas on veel raskem olla ilma Teesufeta kui maa peal ja sellepärast hakkasin ruttama tagasi."

"Oh armsad welled ja sõjarad! Teie himustate siin maa peal head põlwe ja wara, kuid unustate, et meie kõige kallim wara on Teesus. Ja mis aitab teile ka kõit maailmawara, kui ükstord tuleb kõit maha jätta ja ära minna ja mis hirmus asi siis, kui ei ole Teesust, kes wiiks teid läbi surmaööst?"

Kõneleja peatus weidi. Kuulajate rinda täitis ohe. Mis imelikke lugusid saab küll kuulda! Ja kuidas saaks elada nõnda, et oleks tord kindlustatud taewapääs ja Issanda nägemine, ega pruugiks olla wäljatõugatu? Sgaüks mõtles oma elule, oma mitmesugustele ihadele ja eesimustele. Paljud püüdsid tõrjuda eemale tahtlust ja uskuda kõike, mida kuulutab Jaan. Kust aga wõtta seda usku, kust saada jõudu wagaiks eluks?

Jaan näis mõistwat nende mõtteid. „Mu armsad,“ jätkas ta, „ärge kahelge Issanda ilmutuses. Ja ärge heitke ka lootust enesest ära. Sest teie ja ka minu waese patuse jaoks saatis Tema mind tagasi ja tahab meile näidata õiget usuteed. Ta näitab, et meie oma püüdmine midagi ei aita ja meie usk on wõlts ja nõder. Minult üks on, kes aidata wõib, see on meie tallis Issand Teesus Kristus. Tema poole peame sirutama läed. Tema üksi annab õiget usku ja jõudu uue elu jaoks. Nii kui ta ütles wagale Nikodeemusele, et ta peab ülewalt sündima, nii ütleb ta seda meile kõigile. Aga selleks on tarwis, et meie oma wiletsa südametema risti alla kanname ja kõigest hingest tema poole pöörame. Siis

saame tunda tema armu ja loodame ainult selle armu peale."

Saan kõneles veel kaua. Kõneles, kui palju armas Issand meie pärast kannatama pidi, kuidas ta taadunud lambaid otsides, kuidas ta siin maailmas põlatud ja teotatud oli, kui valus oli ta ristisurm. Kuidas see kõik sündis selleks, et meid, waeleid patuseid, õndsaks teha. Kõneles õnnest, mis täidab neid, kes temalt armu saanud. Kuidas siis kõik pahad himud kaowad ja uus elu wõidule pääseb.

Kõneldes muutus ta hääle pehmeks, ta silmis oli see järe, ilmne õnnetunne hoowas temast ja tungis teistessegi. Nad elasid kaasa kõigile ta sõnadele. Kuuldes Kristuse kannatusest, waldas koosolijaid härdus ja nutt. Nad mõtlesid oma wiletsale elule, rängale orjusele, ületõhtule, mis sai neile osaks igal sammul. Tundes kaasa Kristuse kannatusele, waldasid nad pisaraisse ta kogu oma wiletsuse ja häda. Kuis mõjus aga lohutawalt teadmine, et Kristus ta oli olnud põlatud ja halwaks pandud, et tema kannatus oli veel suurem, tema surm kõige walusam. Ta teadmine, et ta oli kõike jeda kannatanud ka nende pärast, walas nagu paljamat südamele. Wähenes libedusetunne, wäljanutetud süda jäi rahulikumaks.

Kui siis jätkas Saan oma kõnet paradiisi ilust, nende tulewiku-maailma õndsusest, kui ta näitas, milline rõõm ja õnn ootab seal neid, kes siin tema omaks saamad ja ustawaks jääwad, kui sealjuures kõneleja hing otsekui oleks tippunud wälja ta ihust, siis täitis see õnnelaine kõiki palwetajaid. Unustati argipäewa raskused, unustati mõisahärra karmus ja opmani tigenus. Tunt, et ei tahaks nagu lahitudagi enam Saani wõltsõnade piirkonnast, et nii lõpmata armas on kuulda kõigest sellest ilusast ja heast, mida teeldus andmest karm olemit.

Kui ka teised wennad olid lugemise lõpetanud ja

palme ja laul kuulutas koosoleku lõppu, siis nagu ärgati üles kaunist unenäost. Mõned, keda kõne jootsul oli haaramud piinaw patutunne, wõtsid julgust ja läksid wendade juurde, et lasta end eestpalwesse wõtta. Suurem osa palwelisi aga seisid otsekui nõutult ja ei suutnud leppida mõttega, et peawad jälle minema tagasi oma waestesse kodudesse, wiletzatesse taredesse ning et mõisaorjus Saani jutluse mõjul põrmugi fergemaiks ei muutunud. Kuid oli ka neid, kes tundsid, et lahkuwad lugemiselt tugewamatena kui olid sinna tulles, et uft ja tulewaste asjade lootus annab jõudu maisetegi raskuste kandmiseks.

IV

Kuba hakkas ilmnema Saani jutluste wili. Mitmel wiimasel koosolekul oli tulnud ette ärkamisi, paljud käisid ringi rahutu südamega, kuni wendade eestpalwe abil ka neile saabus rahu ja rõõm. Olid pöördunud Madle ja Kai, Reino Märt ja Miku Süri, olid jätnud joomise mitmed mõisapere julasepoisid ja naaberküla peremehed. Oodati wendada koguduse hooletandjat, kes pidi warsti saabuma ja juuandmise läbi uusi wendi ja õdesid kogudusse wastu wõtma.

Kõrtsi Andrusse pool käis wiimasel ajal wähe rahwast. Waewalt tal waremgi suurt saaki oli, sest orjarahwal polnud, mida kulutada. Kuid siiski kogunes wasetükke ja hõbedatki, eriti sügisel ajal ja wastu talwet, kui elu weidi lähedam oli. Talwel tõid jälle wooriskäijad oma osa. Kuid wastu kewadet, siis oli rahwas näljas ja loomad näljas. Käidi siis mõisa aidast abi otsimas, paluti pisarsilmil härrat ja walitsejat halastada waeste laste ja lojuste peale. Siis saadi kuulda tawolisi etteheiteid: „Mis teie nuumate endid sügisel, joote ja raiskate kõik oma wilja ja raha, ega osta mõistlikult elada. Elage jumalafartlikult ja tofuhoidlikult, ega siis puudust kätte ei tule.“

See oli tšibe pilge, sest ka sel „nuumamise ajal“ ei teatud, mis on puhas leib ja arvati, et see kuulub ainult satste lauale. Kuid siiski — ka Andrus sai enasti oma osa ja mõnigi pastlapaari wõi muu tarbekaša jaoks määratud walge läts tema laukasse. Mõnesti suhtes peitus mõisajastete etteheidetes õigust: talupojad teadsid, et härral neid tarwis läheb ka tulewal kewadel, nagu hobuseid ja härgigi. Ta kui härra hobust ega härga ei lasse nälga kärwata, et ta pea siis hoolitsema oma teistegi tööloomade, inimeste eest. Talupojad mõistsid seda ja härra oli wihane, et nad seda mõistsid. Kuid ta pidi neile andma ometi niipalju, et elu sees seisis. See oli küll wilets leib, mida söödi, palged kahwatufid, tehad muutufid kondiseks, mõnigi tuihus jalul. Kuid sellega pidi leppima.

Ta kui saabus tööaeg, siis püüdis härra neilt pigistada wälja wiimse jõuraasu. Ta pidi ju kuhjaga tagasi saama kõit, mis oli nende peale tulutanud. Tööpäewi määrati alataja juurde, weod ja muud kohustused mõtsid suurema osa ülejäänud ajast. Waewalt, et oma wiletsa põllulapi juures saadi midagi teha. Ta kui siis mõeti totku kõit jõud ja töötati õõjiti, — järgmisel päewal märkas kupja terwa film köhe, kes teistest wäsinum ja jõuetum on ja see „neetud laiskworst“ sai piitsa.

Sai piitsa nagu lojus. Oldi ju waid orjad, tööloomad. Neid kaswatati teadmises, et nad on selleks loodud. Kirikuhärra kinnitas sedasama. Ta teda siis weel uskuda, kui mitte teda. Kuid siiski räätis midagi neis kõige selle wastu. Nad tundsid, et neil on teatud õigus ka mõisa põldudele, neile ilusatele, rammusatele põldudele, mida nii igatsedes waatles film. Nende tööwaem oli need põllud loonud. Seepärast ei peetud ka suurets kuriteoks, kui saadi sealt midagi salaja wõtta. Kuigi ka see näis, nagu lojuse ablas haaramine wiljapeade järele filmapilgul, mil karjast ligi ei ole.

Kuid wiimasel ajal oli rahwa hingeelus mingi

muudatus tekkunud. Nad tundsid, et nad siiski ei ole waid alamad olemused, rumalad tööloomad. See tunne oli neil tekkunud wendade kestel. Kõneldi, et hooletandja olemat kõrgestiharitud härra ja vähemalt sama tark kui õpetaja. Ta ta andwat neile kõigile suud, kes wendade hulka astuvad. Mõisahärral tuli silitada põlwi, wõi suudelba tuuetäist wõi kätt. Õpetajahärraga tuli samuti alandlik olla. Hooletandja aga annab suud. Ta ütleb, et Jesanda ees oleme kõik wennad ja õed. Kuis tõstis see enesetunnet! Mitmed wennad olid saanud hiljuti jälle loa lugeda ja rahwast õpetada. Suust nagu õpetajagi! Näe, talupoeg kõlbab ometi muutsi asjaks kui ainult orjuseks!

Ja talupojad tahtsid näidata, et nad ka wääriwad usaldust, mida koguduse juhid neile osutafid. Kuis püüti kõige hingega olla asja juures! Wäsimatult loeti ja õpiti pühakirja, arutati kõlbelisi küsimusi, uuriti, milline on õigeim õndsuse tee. Püüti kanda hoolt, et wendade ja õdede arm kaswaks ja et nende elu oleks laitmata. Tähtis sealjuures oli aga tunne, et saab i l e midagi olla, midagi teha, et nüüd on ka orjarahwal oma ettewõte, oma tegewusepiirkond. Wendade hulgas oli palju neid, kes oma usus taljukiindlad ei olnudki, kuid siiski agaralt tegutsesid, püüdsid elukommetes olla laitmatud ja hellitasid lootust, et loos neidki kord määrab tähtsamale kohale. †

Saani jutustused olid paljudele suurt tõuget andnud. Püüti saada ise ja muuta ka teisi wagaiks. Runa Saan oli noominud patuste mõtetega tiigel ja sümmanitel lõbutsewat noorust, siis kiski maha mõnedki tiiged ja hurjutati noori, kes kirjudes hiljudes põrgu poole tantsiwad. Wanemad inimesed mäletasid, kuis Tallima Paabu ajal oli põletatud wärwilisi riideid ja noomisid nüüdki tütarlapsi, et nad ei ehiks endid ega tõmbaks oma peale noormeesde kõlwatuid pilke. Mitmed noorikud ja neid ei pidanud enam kõlbulikuks kanda sõlge ja jageda

juutseid ilusajasse palmituusse. Püüti hoiduda kõige eest, mis poleks sobinud Kristuse pruudile.

✱ Omal ajal oli kirikuhärra teinud suurt kihutustööd wanade ohwripaitade ja hiite hävitamiseks. Kuigi palju paiku hävitati, leidis siin-seal ikkagi veel mõni puu, mõni kivi, mida peeti pühaks ja kus salaja ohwerdamasti käidi. Nüüd aga tehti ümbruskonnas sama põhjalit puhastustöö, nagu kadunud Urwaste õpetaja Quandt oli teinud termes kihelkonnas, hävitades üle 80 hiiesalu. Ja kes veel julges minna kuskile allika juurde silmarohtu otsima ja sinna mõne rahakeste miska, sellele waadati kui põrgu lapsele. Külatarkade ja soolapuhujate juurde julgeti nüüd minna veel waid õisetel tundidel ja waadati siiski hirmuga, kas kedagi nägemas ei ole.

Kuid erilist muret tundis Andrus. Mitmed tema kõrtsitoa sagedased külalised ei näidanud enam nägugi. Selbi, et nad nüüd kogu oma waba aja jooksul ei tee muud kui loewad ja paluwad. Mitmel, kes enne pookstavigi ei tundnud, olla lugemine juba selge. Üks tähtsam wend linnast tulnud ja toonud kaasa terve seljataie testamente ja muid raamatuid. Gull neist olla juba äraagi ostetud ja rahwa käes laiali.

„Käed ja, kuhu nad oma wiletjad kopsad panewad,“ ütles Andrus. „Milleks on orjalastel tarwis lugemist ja raamatuid? Kas seepärast orjust vähem on? Töö waewab keret, raamatud waewawad pead, — mis elu see niimoodi on!“

Ta jutukaaslasel, noorel Mähkli Beetril polnud tuju westluseks. Juba mitmenda klaasi oli ta kummutanud põhjani, kuid tuju ei tahtnud paraneda. Südamel oli suur mure ja häbi. Saada niimoodi terve külarahwa naeruks! Kõik oli juba walmis seatud pulmadeks, kirikuski maha hõigatud. Kuid äkki tüdruk nagu ümber muudetud, läis Jaani juures pattu kahtlemas ja ütles, et ta joobikule ei lähe. Saagu ta tema, Beeter, Isjanda omais, jätku maha joomine ja wandumine ja kõik hal-

mad lomberd, — siis ehk tuleks. Ometi oli Katre olnud nii armas ja lõbus tüdruk! Ja hoolas ja kärmes pealegi! Mis teha? Sakata nüüd palvetunnis täima oleks veel narrim!

„Mis ja tühja ennaft waevad,“ trööstis Andrus. „Oleks veel tea mis pärast! Tüdrutühja pärast ei hakka täismees norutama! Lähedki viimaks nende põrunute hulka, tolle ogara Taewa-Jaani ja ta wendade manu. Ei, see maailm läheb küll päris hulluks. Mis on saanud Märdist ja Jürist ja Mitust? Olid täismehed, mistasid nalja ja maitsefid kibedat. Kes oli küla tangem maadleja ja kivitõstja? — Jüri! Kes tõmbas torupilli paremini kui Rein? Mis on neist nüüd saanud? Rein olla oma pilli puruks lõõnud ja ära põletanud, õelnud et see on kuradi mänguriist. Ka mujal olla lõhutud torupille ja isegi kandleid nurka wisatud. Kas nad pole hulluks läinud? Ei, see Taewa-Jaan ajab küll niimoodi terve rahwa hukka!“

Peeter elawnes weidi. Kuidas see Andrus küll oskab öelda! Taewa-Jaan! Kas pole naljakas? Mõned kutsusid teda põrunud Jaaniks, teised pühaks Jaaniks, suurem osa aga Eugeja-Jaaniks. Kuid Taewa-Jaan, — see on kõige õigem nimi sellele...

Peeter sülitas. Eks jelles Jaanis peitugi kõik pahanduse põhjus. Tuleks õige minna ja öelda, et kui ta oma rumalaid jutte ei jäta, siis saab tere peale. Ja palwemajale ta tuli otja! Jah, seda tahab ta teha. Nähku siis kõik, et Peeter ei lase ennaft narriks teha!

Aga mis see kõik aitaks! Ega Katret ikkagi ei saaks. Paremini juba minna lugemisele. Las naerawad pealegi. Ja mõits ta joomise jätta. Ja wandumise. Andrusel on juba küllalt raha toodud. Majas ta kõik kohad waesust ja wiletsust täis. Ehk paranebki asi, kui enam ei joo? Einoh, seda asja tuleks kaaluda!

Peeter tõusebki juba. „Kuhu nüüd,“ imestab Andrus. „Kaua ma siin ikka aelen,“ wastab Peeter. „Kõdugi tegemist küllalt.“

Andrus torjab letilt wasetükke ja waatab ohates lah-
tujale järele. Küllap saab Peetristki warsti wend wõi
lugeja! Ei tea, millega wiimaks kõit see asi lõpeb. Gul-
laks läheb küll tugu see maailm!

Peeter sammub kodu poole. Kergutsini annab ju
hull aega minna. Alki pöördub ta kõrwale ja läheb põl-
lupeenart mööda kiiresti edasi. Pole tal sinnapoole asja
ühtigi, kuid ta ei taha sattuda wastutulewate naiste pil-
kude alla. „Ah, küll on ikka rumal olemine,“ kirub ta
mõttes.

Naised tõttasid. Oli ju täna abielunaiсте koosolek.
Wiimasel ajal peale suurte koosolekute korraldati sage-
dasti lugemisi naistele ja meestele, neidudele ja noortele
meestele eraldi. Ka leskedel olid omad pühad. Palwe-
tati siis ja kuulati Jaani ja teiste wendade ilusaid
õpetusi.

Orando Mõhkli naine Areet oli juba täiesti pöör-
dunud. Seepärast monitles ta kaaslasi, kes Peetrit nä-
hes naeru kihistasid: „Urge naerge ühtigi! Katre, see ar-
mas laps, teeb õieti, et temale ei lähe. Kuidas saaks ta
patusega ühes ikkes wedada? Aga, pange tähele, küll
Jssand sel kombel ka Peetri kätte saab. On teine ju
muidu päris tubli mees.“

„Nojah,“ wastas naabrieit Maie, „mis saab aga
siis, kui Peetergi wagaiks saab, ega tahagi enam naist
wõtta? Kõiwumäe Madle nutab kas wõi silmad peast
välja. Pidiid ka ju warsti pulmad olema. / Mis ütleb
aga Ott niiuud? Et armas õde ja õde, Jssandale meeldib
rohkem, kui meie teda wallalises põlwes teenime! Jaan
pidanud noortemeeste lugemist, siis olla arutatud, et
kumb on õigem jumalalaps, kas naisemees wõi pois-
mees. Mõned kirjatunnistused näidanud, et poisimees.
Ja kellel just himud peale käiwad, et eks need wõta naise.
Ott aga seletab, et kõit patused himud tulewad maha su-
ruda ja kõit mehed ja naised peawad olema nagu õed ja
wennad. Aga kuidas siis need teewad, kes alles paaris

olles äratavad? Jaanil endalgi juba suur lastetari taga. Väi ei olegi sina, Kreet, oma Mõhkliga enam nii, nagu ..."

"Kuule nüüd, Maie, ära aja sõgebat juttu. Tead ju isegi, mis sulle laulatusel öeldi, et Jumal on seadnud abielu seisuse. Egas muidu ka Jumala riik kasvada saa. Aga see seisus peab olema püha seisus ja mitte selleks, et seal oma hinude sees elada. See on selleks, et oleks lapsi ja ..."

"Nojah," sõnas Maie, "nagu need lapsedki tuleksid ilma hinudeta! Ja muidugi, eks mõisale ole tarmis ikka uusi orjajaid ja õpetajahärrale külimitu toojaid. Kui ikka mõelda oma elu peale, siis vist olekski parem, kui ei tuleks lapsi siia viletsuse sisse. Siin ju hullem kui Sisraelil Egiptuses. Ja minu waene pois! Kas oli teda tarmiski siia maailma!

Maie puhkes nutma. Tema poja lugu liigutas teisi. Oli olnud pikk sirge pois, terase mõistusega ja tugev kui taru. Sest on juba hulk aastaid tagasi. Mõis oli nõudnud peaaegu pool rohkem päevi, kui tehti wana Sakapi ajal. Eks siis Rein läinud opmanniga sõnelema ja saanud reheall 15 paari. Pois pole jeda unustanud. Näinud mitu nädalat mõttes ringi, saanud siis ühel hilisõhtul opmanniga kofku, peksnud ta waele omaks ja põgenenud kodunt. Kus siis peetud jahti, nagu metsloomale! Rein jõudnud siiski Tallinnamaale ja lootnud, et saab hoopis mõõrale maale pageda. Kuid siis olla kõikidest kantslitest teatatud, et tabaja saab kümme rubla waemataju. Oetud ette, et Rein on pikk, tugev pois, walfjate juustega ja siniste silmadega. Näol natuke tedretähti ja otja ees wäikene arm. Eks selle armi järgi saadudki wiimaks kätte. Toodud raudus Roosasse ja peksud waele omaks. Pidanud veel wangiiski istuma ja pärast saadetud kroonusse. Siis oli just alanud sõda türklastega ja küllap ta seal tapetigi.

"Jah, armas Maie," lohutas Kreet, "eks see tatumine olnud sullegi Jssanda määratud. Sakka ford sü-

damest paluma, küll siis leiad jälle rahu ja rõõmu. Aga ära niiisugust patust juttu aja, et lapsi polegi tarvis. Eks oma orjus ja mure ole igal inimesel. Kuid eks meile ole antud ka kallid rõõm, — olla Jumala laps ja Kristuse pruut."

V

Juba paar kuud oli olnud elam liitumine Lüttsesepa külas. Suurtel koosolekutel laupäeva õhtuti ja pühapäeviti käis niipalju rahvast, et peaaegu kunagi kõiksisse ei mahtunud. Jaan oli pidanud wahel kõnelema koguni väljas, palvemaja õues. Ikka ja jälle tuli kauge-malt uusi kuulajaid, kes tahtsid oma kõrwaga kuulda lugusid taewast ja põrgust.

Tänagi oli rahvast murruna. Jaan rajas oma kõne kirjakohale: „Hirmus on elawa Jumala kätte langeda“. Kõijel häälel pöördus ta rahwa poole:

„Mu armsad welled ja sõjarad! Meie kuuleme siin maailmas küll Jumala sõna ja teame, kuidas see sõna hoiatab meid põrgu ja hukatuse eest. Aga meie arvame, et küll armas Jumal võtab meie peale halastada ja päästab meid põrgu walust. Aga kas tohime meie arvata, et Jumal meie pärast peab murdma oma sõna? Jumal on küll armuline Jumal, aga ka õiglane ja püha wihaaga Jumal! Ja kiri töötab, et armu jaavad ainult need, kelle patud on puhtaks pestud Talle meres. Kes aga seda armu põlgawad ja oma südamet kõrwaks teewad; kes tahawad ikka jääda kõiksugu pattude sisse, nagu wiha ja kadetuse, lihahimu ja silmahimu sisse, kes ei hooli Pühast Kirjast, ega puhtast südamest, — need wärisegu ja teadku, et on hirmus langeda elawa Jumala kätte!"

Õhted täitsid ruumi. Küll oleks hirmus olla väljatõugatu! Oh Issand, halastaja Jumal, aita ja päästa!

„Paljud teie hulgast," jätkas Jaan, „teawad juba, mis mulle näidati siis, kui ma lahkusin taewast. Kui

mul hakkas väga valus seal valguse sees ilma Jeejuseta, siis hakkasin ma jooksema ja töttama põrgu poole. Kui ma sinna jõudsin, siis öeldi mulle: „Sinu koht ei ole siin, sest ja pead tagasi minema maailma. Aga waata, mis siin on ja räägi siis teistele.“

„Ja ma nägin siis niisuguseid asju, et praegugi veel süda väriseb, kui mõtlen, et ka mina oleksin võinud sinna jääda igavesti. Ma nägin üht rohelist puud, mille oksad ja lehed olid tulest. Seal puu all waewati wargaid ja nõidu ja nende asi oli hirmus. Ma nägin leekijid, kus waewati pühapäewa teotajaid ja hooraelu pidajaid. Ma nägin suurt raudmaja ja selle uuest ja al-naist käisid wälja tuleleegid otsekui põlwest abjüst. Seal waewati ilma armuta kohtunikke, kes olid õigust waleks ja walet õiguseks pööranud. Siis nägin ma üht tulejõge, mis woolas õhtu poole ja seal waewlesid need, kes oma isa ja ema ei austanud ja kes oma lapsi jumalakartusele ei juhatanud. Seal oli ka piiskoppe ja õpetajaid, kes seisid taelast saadist tules seepärast, et nad oma ametit ei olnud õieti pidanud ega ausasti elanud. Ja ma nägin veel teisigi paiku, kus oli tuld ja wäärwilt ja seal sees oli üks suur ulumine ja hammaste kiristamine. Seal olid need, kes mitmesuguste pattude ja himude pärast wae-
watud said, seal olid need, kes oma õiguse ja kõrkuse läbi petetud olid. Ja neil kõigil oli üks hirmus asi!“

„Aga see hirmus asi võib teilegi tulla, kui teie ei taha uskuda minuile näidatud asju, ega parandada meelt. Sest inimese süda on usmata ja tangekaelne. Paljud teewad oma südame kõwaks Jumala kutsumise wastu, ega taha uskuda tema sõna. Kui rikas mees oli põrgus hirm-
las walus ja jänus ja palus Abrahami saata kedagi oma wendade juurde, siis ütles Abraham: „Neil on Mooses ja prohwetid, eks nad usugu neid.“ Ja kui siis rikas mees ütles, et wennad neid ei usu, kuid usufsid küll seda, kes maa peale tagasi läheks ja kuulutaks, siis wastas Abraham, et kui wennad Mooset ja prohweteid ei usu, ega nad siis usufs teidagi, kes maa peale tagasi läheks. Eks

see Jssanda sõna ole õige ja tõsi. Jumal tahtis teid minu läbi hoiatada ja saatis mind teie juurde tagasi, kuigi ta rikka mehe wendade juurde kedagi ei saatnud. Mõtelge, kui suurt armu ja halastust ta teile on üles näidanud! Ja kuidas ta selle läbi ka minu peale on halastanud! Aga, paraku, on ka teie keskel palju neid, kes uskuda ei taha ja ajawad jumalawallatut juttu, nagu ei olekski mina surunud olnud ega taewas ja põrgus käinud, waid ainult unes wiibinud mõi nägemist näinud. Oh Jssand, pööra õigele teele kangekaelsed südamed!"

"Ärge unustage, et on hirmus patust pööramata südamega surra! Siis peate ilma wahemeheta, ilma Jssanda Jeesuse Kristusega seisma tohtu ees ja teil pole loota halastust. Seepärast laske ennast ära lepitada Jumalaga. Tuba täna, kui ja tema häält kuuled, — tule tema juurde! Wõib-olla homme on juba hilja!"

* Kadapoli Jakap kuulas ja mõtiskles. See on ju õelda, et tulge Jssanda juurde ja uskuge. Aga kust seda usku wõtta? Tuba ammugi polnud ta enam käinud Andrusse pool, oli püüdnud oma elu kõigiti korralikult elada, kuid seda usku ennast ei tahtnud ega tahtnud tulla. Kui on olemas Jumala õigus, miks seda siis siin maa peal ei ole? Ehk petab Jaan iseennastki oma nägemustega ja õpetajahärra kuulutab Jumala sõna ja tema riiki ainult selleks, et petta waewatud rahwast? Kui oleks wahegi õigust, ega siis tohiks lasta talurahwaga nõnda ümber käia!

Aga see usuasi on tõesti imelik! Rein ja Tõnis ja mitmed teised näiwad nii õnnelikena, et tahaks kohe isegi seda rõõmu tunda. Kuid nüüd waewa ennast tuhande mõtte ja kahtlusega, aga edasi ei saa. Kord palwe ajal just nagu oleks hakanud südamesse tulema midagi uut, nii imelikku ja armast, kuid kadus jälle ära. Justkui oleks põrganud kuhugi wastu seina ja ei saanud enam edasi. Teised räägivad, et tuleb minna eestpalwele, siis murdatakse maha kõik takistused ja usk ja õndsus ongi käes. Kuid seal eestpalwel tuleks ometi tunne, et wõnnad nagu

tahtsid jind ära võita, oma võimu alla saada ja mõte hakkab vastu. Ei, nii imelik on ikka kõike uskuma hakata! Midagi nagu segab wahela.

„Aga siis,“ — Jaani hääli oli endiselt ähwardam ja wali, — „siis lätsin ma tule paistadest eemale ja hakkasin tulema tagasi maailma poole. Ja mu saatja ütles: „Ma näitan sulle veel midagi, enne kui lähed tagasi.“ Ma nägin siis maailmatu suurt lagendikku ja see lagendik oli täis musti kive. Ja ma imestasin, et kust on siia saanud nii lõpmata suur hulk kive. Ja kui ma siis waatasin ja imestasin, kuulsin ma suurt nuttu ja oigamist. Ja see oigamine lõikas minu südamesse ja ma küsisin saatjalt, et kes küll nii haledalt oigab? Aga saatja ütles: „Waata ja kuula hoolega.“ Ma waatasin siis veel ja kuulsin, et mustad kivid olidki need, kes oigasid. Ja ma küsisin: miks kivid nutavad ja oigavad? Ja siis wastas saatja: „Need on inimesed, kes maailmas pattu teinud ja ootavad nüüd siin wiimset kohut. Nende osaks saab ka igawene hukatus ja põrguvalu.“

★ „Aga edasi minnes nägin ma veel üht imelikku asja. Oli ilus roheline aas ja seal oli suur hulk walgeid lambaid. Ja ma mõtlesin, et kust siia põrgu paika on saanud niisugune ilus aas ja need rammusad lambad. Aga siis kuulsin ma, et need lambad määgisid nii haledalt, nagu oleksid nad näljased. Ning taas ütles mu saatja: „Need on inimesed, kes maailmas elasid külluses, kuid ei olnud kunagi omaga rahul. Nüüd peatvad nad siin ilusas rohus elama ja sööma, kuid nende kõht ei saa ialgi täis ja nad tunnewad alati nii suurt nälga, nagu ei oleks nad kõrrekestki saanud. Seepärast karjuwad nad nüüd siin, nagu nad ka maailmas karjunud on.“

„Oh, mu armsad! Kui palju on teiegi sees nuremist nende maapealsete asjade pärast. Ei maffa hirmustada petlikku maailmatvara. Võtke õppust sellest loost, et teiegi ei hädaldaks ega taebaks. Sest Jeesus armastab neid, kes pistuga rahul on ja tema sõnast kõige

suuremat rõõmu tunnetavad. Oppige oma eluga rahul olema. Mis loeb maailma viletsus ja häda selle au kõrval, mis ootab lunastatud hinge Jumala juures. Meil on ju muidugi raske põli, kuid eks Jssand ole meiega."

* Milligipärast tundus, et Jaani viimased laused ei kõlanud nii weentvalt, nagu muu osa ta kõnest. Otsekui oleks mingi wõõras waim tulnud kiusama Jssanda sulast. Ka palwelised tabasid end mõttelt: „Ega see lamaste lugu wist meie kohta käi. Need wõiwad ju nuhtlust teenida, kes elus kõike küllalt on ja siiski rahul ei ole. Kuid mida omab orjarahwas?"

Jakapile tulid meelde omal ajal kantslist ettelõetud seadused. Seal kinnitati esmalt, et kõik, mis talumehe päralt on, samuti kui talumees ise ja ta pere, kuulub pärishärrale, kes wõib kõigega toimida täiesti oma tahtmise kohaselt. Siis aga teatati, armulised härрад Riias on otsustanud, et talupojal siiski wõib olla ka oma warandust, nagu weised, hobused, wili, heinad ja muud, mida ta jõuab koguda, wõi oma wanematest pärib.

Aga edasi teatati, et see wara wõib talupojale kuuluda ainult siis, kui tal härraga mingit wõlga ei ole, ei teopäewade ega kümnise ega wilja ega heinte poolest. Ja kui hakati arutama, kellel wõlga ei ole, siis selgus et terve ümbruskonna peale oli ainult paar talupoega, kes tohtisid ka midagi omaks nimetada. Teised pidid weel tänuksõudki olema, et härra nendega kannatab. Sest niipea, kui härra nägi, et mõni talu kosuma hakkas, pani ta kohe orjust juurde ja juba oligi wõlg käes. Kui toodi kewadel mõisast weidi wilja, siis pani härra seda kalli rahaga, wahel ka päewadega tasuma. Ei jõutud kõiki ära teha, kaswas wõlg järgmisel aastal weel suuremaks. Nii jäi talupoeg alatiwõlga härra wõlglasest, kuigi orjas teda päewad ja ööd.

„Ei, armas Jaan," mõtles Jakap, „ei ole meil terge omaga rahul olla. Need lambad seal pörguaasal

olid küll wist safsad ja muud rikkad isandad, kel kunagi isu täis ei saa. Kas poleks meiegi härral lihtne asi mõned päewad ja weod maha jätta ja meil weidigi laheda-malt hingata lasta? Aga ei, juurde paneb ühtepuhku. Ja kui mõni põld weidi paremaks muutub, siis wõtab kohe ära ja annab asemele jooserwa. Smelik küll! Kui see Jumala sõna peab orje paremaks muutma, miks ta siis härra peale ei mõju?"

Tundus, et see Jakapi mõte tungis läbi palwe-elu- wuse tihedast wõrgust, puges läbi kuulajate karmist rüüst, tungis südameteni, peletas kõik muud kujutlused ja manas silme ette halli argipäewa wiletja elu ja kannatused.

✕ Paljude silmist kadus õnnelik sära, asemele tekkis küsimus: Kui meil on olemas jumalalapse õigus, miks ei peaks meie siis omama ka inimlapse õigust?

Seeford Jaani jutlus ei saawutanud oodatud mõju ja kõne lõppu kuulati kaunis hajameelselt. Elewus tekkis aga palwuse lõppedes, mil Jakap tõusis ja lauale ligemale astus. „Ega ta wiimaks eestpalwele lähe? On küll wiimasel ajal nii tõsiseks jäänud.“

Jakap peatus mõni samm lauast eemal, kõhatas ja ütles: „Armas Jaan! Ma tahaksin suelt küsida midagi, mida ehk ka muu orjarahwas kuulda tahaks. Kas ja arwad, et seal lammaste hulgas ka meiesuguseid oli?“

Jaan näis kohmetuwat. Talle oli esitatud paljugi küsimusi, kuid seda olid teinud patust waewatud südamed, kes palusid nõu õndsaksjaamise asjus. Neile kõigile oskas ta wastata ja oli rõõmus, et sai aidata. Kuid Jakapi küsimuses näis peituwat salajane hädasoht. Oli ju tema, Jaangi, murdnud pead küsimuse üle, kas tohib wiletsuses elawat rahwast noomida seepärast, et nad igatsewad paremat põlwe. Tundis ju ta isegi orjuse surutist, ja oli mõlgutanud mõtteid ülekohutuste härrade üle. Kuid apostli sõna: „Seitse endid ülemate meelewalla alla“ —

+ Jee pani jälle arwama, et tuleb kõigega rahul olla, et tuleb ka ülekohut taluda, eriti siis, kui jee ülemalt poolt tuleb.

„Mu armjad,“ vastas ta, „sellele küsimusele on raske vastata. Olets seal olnud inimeste kujud ja näod, küll ma siis oleks aru saanud, kes nad olid ja kas seal ka talurahwast oli. Ma pole teile jiiamaani rääkinud ühest paigast, kus ma veel käisin ja kus ma ka nägupidi ära tundsin neid, kes seal hirmsas walus waewlesid. Ma ei tahtnud sellest kohe rääkida ja omaste südametele walu teha. Järgmisel laupäewal, siis räägin ma ka paljudest neist, keda teie kõik tundsite ja kes nüüd põrgupiinas wiibivad. Aga seal, rohelistel aasal, seal oli ju kõigil lamba kugu ja olemine, nii et ma kuidagi ei wõinud aru saada, kes nad maapeal olid olnud. Aga ma arwan, et seal wõis ka talurahwast olla ja nimelt neid, kes rahul ei olnud siis, kui neil igapäewast leiba tarbeks oli ja kes oleks himustanud ikka rohkem ja rohkem ka siis, kui neil kõike külluses olets olnud. Seft Jumal otsustab selle järgi, mis kellegi südames on, misjuguised himud ja patud teda täidawad.“

„Aga, armas Jaan,“ kostis Sakap, „ja tunned ju wäga hästi oma ja meie kõikide elu. Orjus on nii raske, et tahab maha murda. Kuidagi ei jõua kõike tegu teha ja talwe leiba ei saa kunagi kätte. Jga nädal saawad mõned pekka warguse pärast. Ega keegi mõisapõllult mõtma lähets, kui nälga ja häda ei sunnits. Miks siis herra ei sea asju nõnda, et kõik oma tööga korraliku leiba saaksid? Mis muud wara meil himustada ongi, kui ainult oma igapäewast leiba. Kas seepärast tohib meid aga hufka mõista?“

„Sigus küll,“ segas wahete ka Salsta Märt. „Ega meie rohkem ei tahatski. Kas ostaksimegi midagi juure rikkusega peale hakata? Mõni mees ei saaks siis kõrtist kojugi enam. Aga ärgu waadatagu meie kui lojuste peale, keda mõib alatafa sundida, ilma et meil õigust oleks

midagi öelda. Orjusel peaks ometi olema mingi piir. Ja ei tohiks ka kõiki paremaid põllulappe käest ära võtta. Kas polnud see lausa ülekohus, mis tehti Tooma Türi? Oli teine ajastaegu waewa näinud, õõsiti rühtinud, teinud alet, kaalunud kive ja kände, et aga oma kohast weidi paremat leiba saada. Kui aga koht ära wõeti, siis koolest murest ja walust. Peaks ikka weidi õigust ka olema. Muudu ei saa ka pühakirja tunnistust uskuda, et oleme kõik ühesugused Jssanda ees, õed ja wennad. Ega meie saksteks tahagi saada. Aga suure orjuse peale peaks ikka kõhugi täis saama. Wõi kuidas ja Jssandatki tänad, kui pere näljas ja maja ei pea tuult ega wihma."

„Armsad welled," lausus Jaan. „Arge hõkake nüüd patujuttu ajama. Suure wara ihaldamine on alati patt ja rikkus on mõnegi mehe hukatusse wiinud. Küll tuleb kord meiegi rahwale parem põlw ja siis lähewad juba paljud nende lammaste hulka. Aga ka waesus ja wiletjus saadab kiwsatusi ja täidab südamed himustamisega, kadefusega ja salawihaga. Sellepärast peaks muudugi igauhel olema niipalju, et ta saaks oma ihutoidust korralikult ja wõiks rõõmsa südamega oma Jeesust kiita ja tänada ja teenida. Et aga meis praegu raske põli on, siis tuleb selles näha Jssanda katsumist. Selle wiletjuse läbi tahab ta meid oma poole tõmmata. Apostel käsib meid heita ülemate meelewalla alla ja neljas käsk teelab isandaid põlata ja neid wihastada. Eks ole meie sees ka küllalt seda tõrkjat ja wastupanijat waimu. Ja ega häda ei anna weel sellelegi õigust wargile minna. Kui sul puudus käes, eks siis polu laenuks naabrilt wõi hõrralt. Wargus jääb aga alati patuks. Wõib-olla, et mõnigi asi peaks teisiti olema, kui nüüd on. Ja kui see, mis praegu sünnib, on Sumala tahtmise wastu, küll siis tema ise meile kord oma õiguse saadab. Aga seda teadke, — kui tuleb ka niisugune aeg, kus igas tares puhast leiba jüuakse ja kõike küllalt on, — ega murise-

mine ja ahnus ei kao. Warandusel on oma needus kül-
jes ja ainult Jumala arm võib sellest päästa."

"Aga, armas Jaan," Sakap ei jäänud veel ra-
hule, "miks peab see Issanda katsumine tectma nii kaua,
juba paljudest põlvedest saadit. Ja miks Issand ka
katstele niisugust katsumist ei laada? Võib-olla on Is-
sand meile õiguse andnud nõuda enesele paremat põlve
ja kaitsta oma õigusi, kuid meie oleme rumalad ja las-
me endaga kõik teha. Kas see oletis Issanda tahtmise
vastu, kui meie kas või homme päew lähetsime mõisa
ja palustime, et herra jätaks päevi maha ja annaks ka
mõned paremad põlluserwad meie põlluks?"

Oli üllatav näha, kuid Sakapi wiimased sõnad ele-
muft löid. Issgi mitmed pöördunud wennad ja õed
waatasid heaks kiites ta otja. Samas aga waadati kart-
likult ringi, kas ei ole ruumis kedagi mõisarahwa hul-
gast. Tunti, et Sakapi sõnad on liiga julgest öeldud. Mis
küll herra teeb, kui teada saab?

Kuibus ta küll ütles! Et miks ka kaksid ei peaks
meie põlve maitsuma!

"Muidugi," põristas nurgast Sookaare Kusta tüse
bass, "muidugi oleme lollid, et laseme ennast niipalju
fundida!"

Palwe-meeleolu oli äkki kadunud. Maised mõtted
tõrjusid eemale taewased. Sakap oli ju awalikult puu-
dutanud küsimust, mis ikka oli mõlkunud talurahwa
mõttes. Ja nüüd said teisestki julgust. Tuba täitus
jutukõminast, wäljas seletati weel walgemal häälel.

Jaan oli lohkunud. Tectkinud oluford ei sobinud
sugugi palwemaja õhkkonda. Ta oli lootnud pörgulam-
maste looga äratada hoopis teissuguseid tundeid, kuid
Sakap oli kõik teisiti juhtinud. Südames tundis aga
temagi, et Sakapil oli palju õigust. Ega see wist ikka ole
Issanda tahtmine, et herra nõnda ahne ja ülelohtune
on. Kui ikka hakata meelde tuletama, kuipalju on süü-
tult nuhelnuid, paljakstehuid, kuipalju ahastust ja

valu on rahwa südames, — kas on see kõi Jumala tahtmine? Wõi on süüdi härra ülekohune süda? On ju härra patust pööramata. Kui temagi hakkaks usuteed täima! Mõnes mõisas pidawat harrased lugema ja paluma ning rahwal olewat hoopis parem põli.

„Armsad, kallid welled!“ Saani hääli oli manitsen, kuid siiski pehme. „Täna on meie mõtted läinud eemale hingeasjadest ja jõudnud ihutoiduse küsimuse juurde. Ega meie tohiks siin hoones maapealseid asju arutada ja niisuguseid jutte rääkida. Mul on imelik mõte, et teil nagu kahju oleks sellest, et ei saa ka seal nende õnnetute lammaste hulgas olla. Peakime olema rõõmsad, et meil kiisatusti vähem on. Aga kuulge, mu armsad sõbrad! Meie tahame weel üheskoos palvetada ja oma mured ja koormad Issanda ette kanda. Ega meil ole õigust midagi nõuda, sest wõim ja walitus maapealsetes asjades on antud isandate kätte. Aga meie tahame ka oma härra palves Issanda ette kanda. Wõib-olla teeb siis Issand temagi südame pehmemaks ja armulisemaks meie wastu. Mändagem endid palwele ja paluge mõigest südamest.“

Sellist pööret ei oodanud keegi. Härra eest paluda! Sajatada oleksid tahtnud paljud ja needa seda rõhujat! Nüüd aga palu weel tema eest! Ei, küll sel Saanil on ikka imelised mõtted! Aga siiski, tema on püha mees ja küllap teab paremini, mis aitab. Ega sajatamine ja oma õiguse nõudmine pole kunagi aidanud.

Mäletati weel väga hästi Kolga Tannila kurb saatus. Mees oli enne mõijast õigust otsinud. Seal oli ainult witsu jaanud. Sellega pole ta leppinud. Härra oli ju talle ilma mingi põhjuseta mitu hobusepäewa juurde pannud ja sundinud kõi lõikusepäewad mõisapõllul töötama. Naine olnud parajasti haigewoodis, poja selg kupa maledaebuse pärast mõisas puruks lõhutud, — nii jäänudki oma põllul wiili foristamata. Ei jõudnud isegi aidawõlga ära maksta.

Tannil läinud siis sillakohtu wanemate poole abi otsima. Võtnud ka teisi mehi tunnistajateks kaasa. Kaaslased said väiksema karistuse, Tannil ise aga pandi kirikuposti ja anti siis 20 paari witsu. Mees pole veelgi tahtnud jätta. Läinud uuesti kohtu ette, seekord juba üllipäini, nagu nõudis kord. Kohtuhärrad saanud siis hirmus wihaseks. Süüdistanud teda korduwa walelaebuse tõstmises, võtnud kinni ja saatnud ära „wallitööle“. Tannil, jäänud pöduraks peksust ja wintsutust, oli warsti surnud.

Seet ajast ei julgenud enam keegi kohtuskäimise peale mõelda. Kui tekkis seletusi ja tõrkumisi, siis lahendati küsimused ikka peksupäewadel mõisa rehe all.

Ehk aitab Jumal tõesti palwe läbi? Eks wõi här-ragi südames halastus ärgata!

Taan põlwitas juba. Pikkamisi, nagu wastu tahtmist longes põlwili teisigi. Kuid Sakapi, Sookaare Kusta ja mitme teise mehe põlwed ei tahtnud seekord painduda.

Tundus, et Taani alati nii woolaw hää! oleks nüüd nagu pörganud wastu nähtamatuid takistusi. Tal oli ju palwes raske tunnistada, et härral on kuri süda, andku Jesand temale uue ja parema. See kõlaks ju otsele süüdistusena, kohtumõistmisena. Kuid ta leidis ruttu soodsa mõttekäigu.

„Armas Teesuse! Meie kanname Sinu ette oma wiletsad südamed ja kõik oma hädad ja waewad. Sa näed, et meie, wennad ja õed, tahame Sind ustawalt teenida ja sulle kiitust anda Sinu ilmlõpmata halastuse pärast. Sa oled meile andnud terwist ja jõudu, et võime oma tööd teha ja orjata. Sa lased oma päikest paista ja warast ning hilist wihma sadada põldude peale ja õnnistad meie tööd. Sa õnnistad kõike nii rohkesti, et kõik peaksid saama küllalt peatoidust ja teha-latet ja mõiksid Sind teenida tänuliku ja rõõmsa südamega. Olgu Sinu pärast meie kiitus ja austus!“

„Aga, armas Issand Jeesus, Sinu ande ei jaga inimeselapsed nõnda, et kõik võiksid rõõmsad olla. Paljud koguvad enesele suurt varandust ja on oma südamel poolest valjud vähemate wendade wastu. Nõnda ei saa mitte kõik Sinu andidest rõõmustada ja peavad kannatama puudust ja wiletsust. Oh tee, armas Issand, kõikide südamed lahti ja täida neid armastusega ligimeeste wastu! Mita, et keegi ei tarwitaks tunda nälga ja külma siis, kui ta ise hoolega töötanud on. Täida kõik ülemaid ja walitsejaid oma sõna walgusega ja anna, et nad kõiges oma tegemises püüaksid Sinu nimele au anda. Walgusta ka meie armsa pärishärta südant, pööra teda enese poole ja anna, et ta armulikult waataks oma waeste alamate peale ja wõtaks hoolt kanda, et nad rõõmus ja rahus võiksid oma igapäewast leiba süüa. Ja pööra meie südamed kõige kurja teelt ja anna, et üle kõige otiskime elawat wett ja eluleiba, mida ainult Sinult võime saada Sinu suure armastuse ja halastuse läbi. Oh aita meid, armas Issand!”

Suur osa palwetajaid oma mõtetes ei olnud kaugeleltni nii tagasihoidlikud. Nad kandsid küll härra Issanda ette, aga nad ei soowinud talle midagi head. Nad ütlesid: „Waata, Issand, missugune on meie härra! Ta kisub käest lesenaise palutesed. Ta lasseb peksa waese omaks meie mehed, meie wennad ja pojad. Ta rõõwib süütuse meie tütardele ja lasseb peksa pealegi. Ta paneb meid orjoma päewad ja ööd ja ta ülekohtus ei ole piire. Oh Issand, tee õigust oma lastele ja saada nuhtlust härrale! Tee õigust ja saada meile paremat põlwe! Karista ka opmanni ja kupaiaid nende tigiduse pärast!”

Südametel oli nagu fergem, et sai seda kõike Issanda enese trooni ette kanda. Sai kord wälja puistata hingesoppi kogunenud sappi. Otustagu nüüd Issand, kes on rohkem porgumalu teeninud, kas härra või meie!

Kuid mitmedki tõsised wennad ja õed palusid südamest ühes Jaaniga. Nad uskusid, et see on ainfsam tee,

mis sihile wiib, et siis, kui härragi pöördub, kõigi elu paremaks läheb. Nad põlvitaskid kava ja palusid harralt ka siis, kui Jaan juba lõpetanud oli. Alles hilisel öötunnil lahuti.

VI

Ratas oli pandud meerema. Ja õige järskult tal-
latult. See, mis paksises südames, otsis võimalust wäl-
jenduda. Ekstsis need, kes arvasid, et piirduakse ainult
palwetamisega herra eest. Kohe, palwetunni lõppedes,
kogunesid mitmed mehed Sakapi ja Sookaare Rуста
ümber.

Sakap waikis mõtteis. Ta oli ütelnud ju niisugu-
seid asju, et waevalt wiib pääseda sefelbustest, kui see
herra kõrwu satub. Olgu pealegi, et see palwetunnis
oli ja palwega lõppes. Herra ei kannata niisuguseid
arutlusi. Ja küllap toob ta Jaanilegi pahandusi kaela.
Aga mis õigus, see õigus! Nii ei tohiks see elu ka kava
edasi kasta!

„Ja mis too palwega aitas,“ arwas Rуста. „Oleks
herra ise kuulata saanud, ehk siis oleks mõjunud. Aga
mis loeb meie wiletsate palwe! Kas teda mõisas wähe
on palutud? Parema juba minna üheskoos ja ütelda
kõwem sõna. Ja mitte Sumala kaudu, waid otsekohe
härrale. Ei haleda jutu ega põlwesililitamisega ole mi-
dagi kätte saadud. Nähtu herra, et tal ikka meestega
tegemist on!“

Rуста jutt näis leidwat poolehoidu. Mitmedki seni
tagasihoidlikud mehed muutusid julgemaiks ja soovisid
ühes teistega mõista minna. Ja oli isegi wendi, kes olid
nõus kaasa tulema, et „waikse ja tasase jutuga“ aidata
herra südant pehmendada.

Eriti tiivustasid mehi kuulduised, et warsti jälle
mitme talumehe põllud ära wõetakse ja tarjamõisaks
tehakse. Nemele antakse aga eemalt kannustistku ja
liiwakünkaid, kust midagi head loota pole. Ka ei suu-

detud leppida, et paari aasta eest pea kõigile oli meo-
hustusi juurde pandud. Härra oli küll ütelnud, et
järgmisel aastal on jälle vähem, kuid hiljem selle luba-
duse unustanud.

Esmaspäeval, lõunatunni ajal kogunesi hull
mehi mõisaõuele. Ei tulnud küll tuge südamega, kuid
armati, et ega taotada ta midagi ole. Suurema orjuse
talumine poleks olnud enam mõeldam ja peesuga oldi
juba ammuugi harjunud. Võib aga juhtuda, et kui här-
rale kõik ilusti ära seletada ja tarbe korral ta waljemat
häält teha, et ta siis järele annab.

„Oleks ifka pidanud Saanilt küsima, kas maksab
minna,“ arwas Suure-Peetri Märt.

„Ah, tema nüüd mõni nõuandja,“ kostis Rusta.
„Oleks pannud meid jälle paluma. Ta võib ju taewa-
asjadest palju teada, kuid maa peal tuleb rääkida teist
teelt.“

Teel olles oli meeste enesetunne veel kaunis fin-
del, kuid mõisa kivist müüride wahel kippus julgus
kaduma. Teati, et seal all on ta korgid, kus mõnigi
„mäsaja“ on waewlema pidanud.

Püüti siiski üksteist julgustada ja oma tulefut
õigustada.

„Mõisapõllud on üleliia suured selle orjapere
jooks,“ arwas Tatap. „Asutatagu rohkem talusid, küll
siis jõuaks kõik ilusti ära teha. Nüüd aga tahetasse
weel karjamõis juurde asutada.“

✓ „Ehitatasse ka üleliia palju,“ lisas Miku Rein,
„muidu ei oleks ka nii suurt meo-orjust.“

„Nojah, eks kõik need uued häärberid tehta meie
waewaga. Aga millal saame meie oma taredele aetnad
ette ja korstnad peale?“

„Ei tohi metsast enam lindugi lasta,“ kurtis Mets-
taga Peep, nirgijilmadega mees, kes oli oma kütivere
tõttu mõnedki mahataied saanud. „Härra ei anna enam
sellelegi püssiluba.“

„Ei lasta meil wahel harwagi rõõmus olla,“ kaebas Müütniku Mift. „Pead pulmi, siis tullakse tohe uurima, kas pole palju joodud ja kas pole ise wiina teinud. On see härra asi, mis ma oma wiljaga teen?“

„Eks härra taha meie wilja poolmuidu endale saada.“ Wiinapõletamisetš ei jätku talle wist oma wiljast. Sa eks ta kewadel saa meilt nagunii mitmekordse hinna.“

„Muidugi,“ wastas Sakap. „Kui sügisel oma wiljanatusest tahaks müüa seal, kus rohkem hinda saab, siis ei tohi. Wii aga oma häärale. Härra waatab raamatust ja teatab, et sul on wõlga weel rohkem, kui wilja töid. Suure palumise peale annab siis wahel weidi raha, annab nagu armuandi.“

„Waadake aga, armsad welled,“ lausus wahela Rein, „et teie ei hakkaks nüüd kärevalt peale. Härrat tohib ju ainult paluda, tasaselt paluda. Teate ju küll, mis kangeid ja wastupanijaid ootab.“

Seda hoiatust polnud tarmiski. Kuigi wähe aja eest paljude süda kees wihasi, siis nüüd waldas mõndki tahtmine tagasi minna. Mis me siis ütleme, kui härra küsib, mida tahame siit? Nojah, päewi vähemaks ja wedusid ja...

„Näe, walitsejahärra tulebki juba!“ Arewuses waadati üksteisele. „Kes ta'ga rääkima hakkab?“ Rõõkide filmad peatusid Sakapil ja Rustal. Rustas oli lubanud ütelda „kõwemaid sõnu“. Näis, kas julgeb.

„Mis te otsite siin suures karjas!“ Walitseja hääli oli ähwardaw ja pahane. „Kaduge, enne kui härra teid märkab. Arwate, et meil pole teada, mis mäsfunõu teie palwemajas pidasite. Wõi head põlwe tahate, teie, wargad ja laiskworstid!“

Teade laupäewaõhtusest palwusest oli mõisa jõudnud juba pühapäewa hommikul. Sepa naine Mari olnud esimene sõnatooja. Teatanud ta, et homme tulewad mehed oma „õigust nõudma“.

„Mullit walitsejahärra,“ wastas Sakap. „Ei ole meie pidanud mingit mäsšunõu, waid palusime Sumalat härra eest ja tulime nüüdki härra palwele. Sa ega maksaks meid ka wargaits ja laisworsstideks nimetada. Teab ju walitsejahärra isegi, kui ränk meie orjus on.“

„Mis?! Wõi weel maastu waidlema! Olete tulnud wale päewal. Tulge tagasi neljapäewal, siis on peksupäew. Küll siis näete, mis teile tarwis on!“

„Ei-noh,“ wõttis sõna ka Kustas, „eks meil oleks tänagi rääkimist. Oleks ikka palunud härra jutule. Tulime rääkima nende wedude pärast. Härra mullu lubas, et tänawu tuleb wedusid wähem. Härra on aga wist unustanud...“

„Waata, waata, wõi härra on unustanud! Noh, teile keretäit anda härra küll ei unusta! Kas oli ka muud küsimist weel?“

„Mullit walitsejahärra!“ Reinu tasane hää! kõlas siiski kindlana. „Meil, minul ja mu wendadel, oleks paljugi rääkida ja härralt paluda. Eks Issand ole meid kõiki inimesteks loonud ja tahab, et ka meil oleks inimese moodi elamine ja ihutoidust nõnda palju, et nälg ei waewaks. Ega meie tulekski paluma, kui...“

„Pea juu,“ kätartas walitseja. „Wõi sina julged siin nuriseda. Härra annab teile kõike küllalt, karmatab alati teie wõlaga ja nüüd julgete weel nõudma tulla! Kas teil häbiraafugi pole? Aga nüüd tehke, et kaote. Sakap ja Kustas jääwad siia. Teised mingi kohe, muidu tuleb wahimehel liiga palju tööd.“

„Mis siin lahhti olema?“

„Mehed wõpatusid. See ju härra hää! Pikkamisi, ähwardawal ilmel läheneski härra aidanurga tagant. Suba seisiski ta meeste ees ja wiibutas ratsapiitsa. „Mis teil tarwis olema?“

Mehed kummardusid alandlikult. Aramad hoidusid Kustase ja Sakapi selja taha. Walitseja astus härra juurde ja jutustas midagi sakste keeles. Mehed mõist-

sid maid nimesid, nagu Saan, Sakap, Kusta, siis jälle Saan ja Saan. Kuulates läksid härra kulmud tordumalt kipra ja ta wiibutas ähwardawalt piitsa.

Kuid waadates meestele ei olnudki ta pill wäga kuri.

„Meie teadma, et Taewa Saan teid petma. Saan saama see nuhtlus! Sa sina, Sakap, ja sina, Kusta, saama ka see nuhtlus. Mis teie äsfitama üles need tublid mehed! Müüd minema sfort! Kusta ja Sakap tulema neljapäewal omad witsjad perra! Mis!”

Härra arwas, et sellega on lool lõpp ja pöördus minekule. Kuid meeste hulgast kostus hääli. Sakap ja Kusta ei tahtnud asja nii lihtsalt lõppeda lasta.

„Aulit mõisahärra, wõtte meid kuulda, aulit härra,” hüüdis Sakap. Härra peatus. „Noh, mis veel tarwis kuulma! Ma juba ütlen, et kasima koju, minema töö juurde!”

„Jah, aulit härra. Muidugi peame minema töö juurde. Aga oleksime tahtnud paluda nende wedude pära. Härra lubas wähenbada. Ja paari ajastaja eest oli wähem orjust teo poolest. Kas ei saaks...”

„Ah teie tulema noudma? Mina teadma, mis teie tegema peab! Aga müüd minema sfort! Muidu palju witsjad!”

„Aga, aulit härra,” segas wahelt Kustagi, „meie ei jõua kõike orjust teha. Omad põllud jääwad tege mata. Ega hobustki saa rohtem sundi kui jõuab. Ja eks meiegi ole inimesed ja mitte lojused, keda saab...”

„Ah see häbematanne veel räägib wastu! Saama poolased witsjad! Ah teie tahhtma olema herrad! Tahhtma wiist need härberid!”

„Aulit härra,” ütles ka Rein. „Ei meie taha uhkust kedagi. Aga talwe leiba ei saa kunagi kätte. Ei jõua härrale wõlgagi maksta. Ja ometi lasseb Issand kõik hästi kaswada. Ja Issand ütleb ka, et Sumal on meie kõikide isa ja...”

„Jätma järel, Rein! Teie kuulma opetajahärra ja mitte see rumal Taewa-Taan.“

„Aga, härra,“ kostis Sakap. „Ei ole Taan meile muud õpanud kui head. Oli ta ju surnud ja tõusis üles ja räägib nüüd kõik, mis ta näinud taewas ja põrgus. Ütleb ka, et ei tohi varastada ega juua ega tõruda orjast. Ega ta teagi, et meie siia tulime. Sau-päewa õhtul pidas veel palvet härra eest ja...“

„Ja, ja, mina teadma see palve! Kaebama, et härra on halb! Kas teie tahhtma, et mina koolma? Kas tahhtma omale see moisa polb? Minema nüüd, minema sofort, voi saama kõik need mitsjad!“

Aramad taandusidki juba. Kiirelt sammuti wälja wärawast ja pöörduti külawaheteelse. Südametes imelik tunne, ei tea kas piinlikkus, wõi häbi, wõi wiha.

„Näh, oli meil nüüd tarwis siia tulla,“ arwas Harju Beep. „Pikk maa pealegi ära käia. Aga eks härra! olnud ikka õigus, et Taan selles jüüdi on. Poleks ta ikka hakanud oma lambalugu rääkima ja Sakap pärima, ega siis teegi poleks mõtelnudki tulla. Nüüd aga kõigil tihu sees, et lähme ja lähme ja ütleme härrale seda ja seda. No mis me nüüd saime? Hea weel, et kere-täit ei tule. Eks Rüstal ja Sakapil ole oma wiisteist paari soolas.“

„Ei tea weel,“ arwas Rein, „ehk mõjus see käit ometi härra peale. Ehk paneb Issand tedagi mõtlema ja...“

„Jäta nüüd oma Issand ja Issand,“ tõrjus Beep, „ammu see oli, kui oli suus kurat ja kurat. Ega Issandki ju orjust wähenda. Sa kuulsid ju, et härra ees loeb ainult opetajahärra ja mitte Taani Issand.“

„Ära aja patujuttu, armas Beep. Issand on ikka üks Issand ja kõikide Issand. Ehk leiad lord sinagi armu. Jah, mis teha. Eks meil tule kannatada ja loota. Ehk pöörab Sumal lord härragi südant.“

„Ära aga sinagi härra eest paluma hakka. Ei ole so ju oma wenna põlwes weel pekka saanud. Taan saab

wist kindlasti. Saad sinagi, kui palud härra eest. Tah, eks ta ole, kes palub, see saab. Palud härrale Issanda õnnistust ja head südant, siis saab witsu. Eks pühafiri kuuluta ifka tõtt!

„Säta nüüd see jutt, armas Peep; ära pilka Sumala sõna. Küll tuleb aeg, kus ka meie palwet kuuldaakse ja elu lahendamaks läheb. Ega mina enda pärast küll tulnudki. Mõtlesin, et saan hea sõnaga teistele toeks olla. Kartsin, et ehk läheb Rуста käredataks ja toob pahandust endale ja teistelegi.“

„Mis käredata sõna ütlesid temastki on. Kui ifka härra ees seisab, on kõik julgus läinud. Aga eks nad natuke ifka ütelnud ka. Sa eks ole wiimasel ajal teisedki nagu wähe julgemaks läinud.“

Rуста ja Sakap lahkusid mõisaõuest wiimastena. Tulid püstipäi, sirgel sammul. Teeserwal ootas neid Salska Märt.

„Noh, mehed, eks Saanil olnud õigus, et ainult siis, kui Issand ise härrat pöörab, tuleb meilegi abi. Mina tahtlesin tohe, et kas sest asjast midagi wälja tuleb.“

„Tuleb, mis tuleb,“ wastas Rуста, „sai wähemalt mõnda asja südame pealt ära rääkida. Nagunii lubas tegetäie anda, eks siis mõinud selle eest ka midagi ütelda.“

„Noh, hea, et sa käredataks ei läinud. Oletsid ifka hakanud ka seda karjamõija asja seletama, ei siis oleks nii kergelt läinud.“

„Tahtsin sedagi ütelda, aga kus sul siis tuleb ätti kõiti asju meelde.“

„Tah, ega talle see eestpalwe asi ei meeldinud,“ ütles Sakap. „Kas oli mulgi tarmis hakata pärima, kes need lambad olid. Kardan, et Saan, waene mees, kõige libedama sauna saab.“

Märt mõtiskles. „Ei tohaks küll uskuda. Wahest ehk härra niisama ütles. Mis süüd sel Saanil on. Ei olegi teine enam nagu siit maailmasti. Tah, eks see ol-

nud ikka imeline asi, mis temaga juhtus. Ta kui ikka
kõik õige on, mis ta nägi, siis ajab küll hirmu peale.
Olen minagi püüdnud usuteed läia, aga on päris kole
mõtelda, et Issand võib kord öelda: Ma ei tunnegi sind!
Tah, eks need maapealsed mured ikka segavad küll usu-
teel sammumist. Eks sealt tule need ohakad, mis lām-
matawad hea seemne."

Rusta ja Sakap sammusid waitides. Nende mõt-
ted olid eemal hinge asjadest. Kas härra lasseb anda
kümme paari või rohkem? Ta milles seisab nende süü?
Ütleksid, et nad pole lojused, vaid inimesed. Nojah, aga
kes käsib öelda, mis härrale ei meeldi!

VII

Rusta ja Sakap said wiisteist paari. See pidi
olema terge karistus. Olgu nad tänulikud härrale, kes
halastusest määras vähem kui süütegu wääris. Ega
see pole mäike süü, tekitada rahwas mässuwaimu!

Sakapi kõhn teha wärahtas löökide all, kuid ta mõt-
tis need waitides wastu. Rusta, tüsedam ja sõjakam,
oigas ometi paar forda, kui wits tabas juba lõhestatud
kohta. Armuline härra ije oli juures, wahimees pidi
tugewasti lööma. Tah, ega muidu ka seda tõrksat wai-
mu wälja ei saa!

Kui ka teistele olid karistused kätte antud läks
härra kambriisse ja lastis kutsuda Jaani. Wiimane oli
jälginud nuhtlemist ja ta filmis oli imelik läik. Ta oli
oodanud, isegi soowinud, et tema osa poleks parem, kui
Rusta ja Sakapi osa. Kuid härra polnud weel otsust
teinud. Ta tahtis enne Jaaniga kõnelda.

Jaani astus sisse ja kummardus sügawalt. Ta fil-
mis oli nii kummaline waade, et härral hakkas eba-
mugaw. Ta see pilk ei pöördunud härralt ka siis, kui
wiimane püüdis talle furjalt otsa waadata. See oli
süüdistaw, etteheitew pilk, sõnadeta huffamõistmine.

Sga teist meest oleks härra läbi piitlutanud sellise

pilgu pärast. Kuid Saanis oli midagi imelist, sala-
hirmu tekitavat. Oli talle ju mitmesuguseid asju ilmu-
tatud sealpoolsest maailmast. Ei olnud härragi waba
ebauuslikust kartusest. Ta peagu wõpatas Saani silmade
leegi mõjul.

Samas aga tundis ta häbi oma nõrkusest. See oli
wihapuna, mis wärwis kahwatut palet, kui ta furjalt
hüüdis:

„Noh, Saan! Saap ja Kusta saama need witsjad!
Ja see olema sinu süü. Mis sa efsitama see rahwas!“

„Ei, aulik härra! Ei ole mina efsitanud kedagi.
Mina kuulutan neile ainult seda, mida Jumala sõna
käsib kuulutada. Ja Saap ja Kusta said nuhelda üle-
kohtujelt.“

„Miijs! Kas sina motleb, et härra unrechtli trafib?
Remad tulema mäjs tegema. Ja sina ära pidama need
rumalad palwed!“

„Aga, härra, mina palusin Jumalat kõikide eest,
ta härra eest. See on meie kohus. Ka õpetajahärra kiri-
tus palub härrade eest.“

„Õpetajahärra moistma paremb see palwe. Sina
palub nonda, et rahhwas teeb mäjs! Sina ütleb, et härr
on paha!“

„Aulik härra! Mina kõnelesin rahwale sellest, mis
mulle ilmutati, kui ma surnud olin. Mulle näidati
imelist asju. Ja kui ma neid asju kuulutan, siis rahwa
hingeõndsuse pärast. Ma tahan kõigile kuulutada tõtt.
Ka teile, armuline härra. See ei ole wale, et olete üle-
kohtune ja ahne ja...“

„Ah sina häbematane! Sa julgeb nonda räkima!
Sina, rumal, ei moistma, et kui härr on hea, et rahwas
tegema siis weel juurem mäjs!“

„Ei, aulik härra, kui teie saatsite heldemats ja õig-
lasemats, siis oleks rahwas tänulik ja teeks oma tööd
rõõmuga. Müüd nad nälgiwad ja nurisewad. Mõni lä-
heb hädaga margile. Teie sunnite neid seda pattu tege-
ma. Nende süda on täis libedust ja nad nurisewad ka

Sumala vastu. Aga mõtelge selle peale, aulik härra, kuigi teie olete härra, oleme ometi kõik ühe isa lapsed, Sumala lapsed."

"Ah, so-so, jellepärast teie palumagi, et härr saaks ka see orjapõlv tundma?! Sina tegema see teige suurem märs! Mina ei tahhtma sinule witsjad andma. Tahhtma, et sina enam need rumalad asjad ei räägib. Aga nüüd saama ka sina need witsjad!"

"Ei ma tärda, aulik härra, teie witsju. Kui Satap ja Kusta said, siis tahan ka mina neid rõõmuga vastu wõtta. Aga lugemist ja palwetamist ei saa ma jätta. Selleks mind ju Issand maa peale tagasi saatiski. Ja ma tahan ikka paluda ka härra eest, et Issand tema südant wõtaks pöörata."

Wahimees ootas härra otjust. Wõisarahwas ja taugemalsti mehi ja naisi seisis ümberringi, et näha, mis sünnib. Kas härra tõesti tahab nühelda Saani, seda püha, süütut meest? See oleks ju lausa ülekohtus, tisedaks taewa poole! Pekksta teda, kes sinu eest palub. Aga eks härra käes ole wõim. Ega ole tedagi, kes härrat ennaft karistaks.

Warsti ilmusi Saan ja astus jirgel sammui rehealuse poole. Ta nagu ilmutas wäärikust ja rahu. Härra aga, kes tuli kohe ta järel, punetas ikka weel ärewusest ja wihast. Milline kangekaelsus ja häbematust talupojas! Ta ei kardagi härra witsju! Mis saab küll siis, kui kõik orjad sellisteks muutuwad?

Kuid midagi nagu tatistas karistuse käsku andmast. Mõne silmapilgu waatas ta Saani ja rahwa poole, mõtles juba leppida mõne noomiwa sõnaga. Kuid siis tabas teda uuesti Saani pill.

"Noh, andma Saanile. ... andma kümme paari! Saan olema kangekaelne ja rääkima härra peale rumalad asjad!"

"Ei, ei! Saan pole süüdi, ärge tehke pattu, härrad! Ärge tõmmake alla Sumala wiha!" Rein peagu karjus neid sõnu. "Kui peksate Saani, siis andke ka mulle!"

„Bait olema, Rein! Teil kõigil olema juba kange kael! Jaan saama need witsjad ja ei rääkima enam need jutud!”

Jaan waatas herra poole. Nüüd oli ta filmis paluu pilt. „Milit herra! Ma tahaksin saada jama taristuse, mille said Jafap ja Kusta. Laste mullegi anda wiisteist paari.”

Herra jahmus. See on ju fuulmatu lugu! Mis waim küll selle orjarahwa sisse on läinud! Nüüd alles nägi ta Jaanis meest, keda tuleb arwestada. See palwewend on tõsisem wastane, kui terve trobikond sajatajaid!

„Andma talle kaks kümme! Andma kõwad witsjad! Tegema pehmeks see kange kael!”

Juuresolijad waitisid nagu mingi pühaliiku talituse eel. Nüüd tundsid Jaani wastu auhartust needki, kes teda seni olid pilganud. Kaelustada oleks tahtnud teda. See on alles mees! Ei taha pääseda kergemalt kui Kusta ja Jafap. Küllap laseks ta end kõigi teistegi eest peksa!

Paljastades selja, heitis Jaan peksupingile. Wahi-mehe, farmi Mihkli käed wärisesid ega tahtnud kuidagi tõusta löögiks. Nagu nõuotsiwalt waatas ta herra ja Jaani ja rahwa peale. „Kaffa aga peale, armas wend,” ütles Jaan.

Juba esimeste löökide järel pöördus herra minekule. Segased tunded täitsid ta hinge. On ikka imelik mees see Jaan. On see pühadus wõi kangekaelsus, mis temas peitub? Kergesti temaga wist küll toime ei tule.

Jaan kannatas kõik waitides. Kuigi Mihkel herra lahkudes püüdis lüüa taseniini, oli selg warsti werine. Jaan aga waitis ja mõtles taewase kohtuniku sõnadele: „Sa pead mitmest wiletsusest läbi käima.”

Bealtwaatajate meeste näod olid sünged, naised nuutsusid. Kõigi silme ette aga kerkis pilt Kristuse mae-

wariklast teekonnast: Süütu mees on wiidud Piilaatuse ette, toored sõdurid on ta ümber ja pekstawad teda piitsadega...

VIII

Eugu wiimasest peksust mõjus masendawalt kõigile. Et Jaap ja Rostas karistada said, tundus loomulikuks. Oli pekstud paljusid hoopis vähematel põhjustel. Aga Jaani, seda jumalameest peksta lasta, — see oli küll hirmus asi! Ja kuidas ta kõit kannatas ja ise suuremat karistust palus! Küll on temas ikka imelikust ja wägi!

Härragi olewat nii imelikku näoga minema tõtanud, pole wist kannatanud lõpuni waadata. Eht hakkas temagi süda waewama? Kaske küll uskuda, aga wõib-olla siiski?

Täna püüdsid kõit juba aegsasti palwemajja jõuda. Taheti kuulda, mida Jaan ise wiimastest sündmustest räägib. Kas ta aga suudabki täna weel rääkida? Oli ju kogu aja haigusest põdur ja nüüd see peks!

Eriti huwitas rahwast põrgulugude jätk. Oli ju Jaan lubanud kõnelda paljude tuttawate saatusest sealpool. Kõit, kelle omaksed wiimasel ajal olid lahkunud, tulid põksurwa südamega.

Metstaga naised tulid suures jalgas ja westlesid elawalt. Oli ju wiimaseilgi päewil olnud hull pöördumisi ja mõnedki neist ühendatud imelikkude sündmustega.

Eriti raske hingewõitlus olnud wanal Metstaga Mihkil. Mitmel korral käinud eestpalwel, tunnistanud Jaanile kõit patud üles, nutnud ja palunud, kuid pole ikka rahu saanud. Jaan ütelnud siis, et mine ja palu andeks kõitidelt ja tee heaks, mis oled kunagi halba teinud.

Mihkel pannudki hobuse ette, ladunud koormale heinu ja wilja ja muudki kraami. Käinud kõigepealt Soome Märdi juurde ja pannud maha sületäie heinu.

Ta olla fõrd aastate eest westile minnes Märdi kuhilast heinu wõtnud. Palunud nüüd pisarfilmil andeks. Märt naernud, et mis ja tühja pärast ennast waewad, kuid Mihkel ütelnud, et süda ei anna rahu, kuni pole andeks antud. Märt hakanud siis arutama, et ta ise on palju suuremaid patte teinud ja süda ometi ei waewa. Kuidas siis Mihkelil waewab? Mihkel rääkinud, et patu tundmine ongi õige tee algus, et muidu ei saa keegi Issanda juurde. Märdile olla see asi nii südamesse läinud, et hakanud isegi palumas käima.

Edasi läinud Mihkel möldri juurde ja andnud talle küsimitu ruffeid. Tunnistanud üles, et fõrd westil käies olla ta salaja tagasi wõtnud wilja, mille enne möldrile matiks andnud. Möldbergi teinud juured silmad ja finnitunud, et ta annab muidugi kõik andeks.

Sis läinud Mihkel ühte laugemasse talusse, kust oli noores põlwes warastanud kuke. Wõtnud wantrilt kartuliformist ilusa noore kuke ja andnud ajemele. Sealgi pole enne jätnud, kui kogu majarahwas finnitunud, et annavad talle kõigest jüdamiest andeks.

Läinud ta mõisa ja palunud herra jutule. Tunnistanud üles, et on warastanud põsult wilja ja heinu ja metsast palke. Andku herra witsu, tehku temaga mis tahab, kuid andku andeks. Härral olnud nii imelik nagu ees, küsinud, et kust ja tulid jelle mõtte peale, et koke kõik üles tunnistada ja andeks palud. Mihkel wastanud, et Jaan käskinud seda teha ja et ta süda ta enne rahu ei saa, kui kõik andeks on antud. Lubanud edaspidi ta kõik tagasi anda, kannatagu ainult herra weel mõni aeg. Härra ei olnudki peksa lastnud, öelnud, et annab andeks küll ja ärgu Mihkel enam warastagu. Omal olnud aga kogu aja niisugune imelik nagu ees ja raputanud pead.

Nõnda käinud Mihkel kõik kohad läbi ja tulnud alles kahe päewa pärast tagasi. Kuid süda pole weelgi rahu andnud. Tunnistanud küll naifelegi kõik üles, mida noores põlwes teinud ja et ta abielupõlwesti wõõraid naisi oli himustanud. Rahu pole iftagi tulnud.

Räinud siis paari naise pool, kellega noores põlmes pattu teinud ja palunud neiltki andeks. Siis hakanud nagu fergem.

Mihel õhtul jaanud kottu Soka Tõnuga, kellega oli enam kui kolmekümne aasta eest kõvasti katelnud. Väinud juurde ja küsinud, et kas saad mulle jeda andeks anda. Tõnul pole jeda enam meelesti olnud, kuid ta lausunud kofhudes: „Kui see väite asi sind nii waewab, mis peab siis minust waejelt jaama?“ Hakanud Mihelil kaela ümber finni, mõlemad nutnud hulk aega ja hakanud paluma. Tõnu hakanud siis oma patte tunnistama ja jaanud samal õhtul päästetud.

Küüd Mihel ei teegi muud, kui palub ja palub. Väheh kaetvult wett tooma, ei tule enne tagasi, kui on oma palwefefe ära lugenud. Põllul tiindes lafeb wahel kofikide nähes põlwili maha ja tiidab suure häälega Jumalat. Kui teised naerawad wõi pilkawad, siis ütleb, et tulge aga ka jia ja palume iiheskoos. Täname Jeesusest tema kalli armu eest. Jse alati nii rõõmsa näoga ja lahke olefuga ja nagu nooremaks kofe läinud. Naine ja lapsed paluwad ka, aga mitte nii jüdamest kui tema.

„No kes siis nii lõpmata paluda jõuab“, arwas Maie. „Kõik aeg kulub ära ja töögi jääb tegemata.“

„Küll Jssand õnnistab palujate tööd“, kostis Soosewa Miili. „Kui ikka usk jüdames, siis nagu orjuseksti jõndu rohkem. Alga eks jee maailm ole meie ajal hukas küll. Jaan on kofe nagu prohwetiks ja päästjaks tulnud. Mis jaoks küll muidu meie hingedest? Noored poisid ja tüdrukud ongi käest ära läinud. Melewad ringi ja teewad hirmsat pattu. Näe, Drando Anne weel leeris käimata ja juba laps tulemas. Kes küll wanasti niifugust asja kuulis!“

„Nojah, eks patt ole patt, olgu siis leeris käinud wõi käimata. Mõllu oli Kolga Kael ka poeg, tüdruk oli jõndnud enne küll leeris ära käia. . .“

Maie hakkas äkki naerma. „Mis siin naerda on“, tõreles Miili.

„Tuli äkki niisugune imelik mõte selle leeri kohta. Näe, Maie oli ju niisama wana kui Ann. Kuid sai leeris ära käia ja asi polnudki enam nii hull. Anne aga leeris käimata. Justkui leer annaks õiguse pattu teha. Peaks olema ikka nii, et enne leeriõppust inimene nagu ei tea veel hästi tõiti asju ja siis võib talle kergemini andeks anda. Leeris aga õpatakse kõik selgeks ja loetakse kõwad sõnad ette. Ja kui siis inimesed veel raistu lähewad, eks siis peaks nende patt olema veel suurem kui enne leeri“.

„Ah, ja oled nii imelik oma seletamisega. Egas leeriõppus ole patu jaoks. Aga tõd on ikka nii, et alles peale leeri võib hakata meheleminekuale mõtlema. Enne ei tohiks waadatagi poiste poole. Aga kas tüdrukud sellest hooliwad! Ja poisid ka nagu kistjad kobe murdomas. Ei, kui seda Jaani poleks, küll siis lähets asi piistihulluks. Nüüd on aga juba mõnedki mõistlikud lüüdnud ja usuteele astunud.“

„Nojah, mõned lähewad nii mõistlikuks, et ei taha enam pulmadest teadagi. Näe, Ott on oma usus ikka kõwa kui kivi ja on teisigi noormehi, kes on lubanud wallaliseks jääda. Sige ei ole see asi kumbagi pidi.“

„Eks ta ole nii, nagu kellegi süda käsib. Paremt aga juba tarste wallaline põlw, kui patune aelemine ja liiderlik abielu.“ Aga läheme nüüd rutem, muidu ei saa jälle sisse.“

Miili kartus oli õigustatud. Palvemaja ümber oli nii suur rahwamurd, et polnud lootustki trügida kuuldapiirkonda. Otsustati jällegi palwust pidada kaheks, mõi koguni kolmes osas. Väljasseisjad jäid kannatlikult ootama.

Jaani olek äratas kaastunnet. Waewu oli ta end üles ajanud, näol oli waewatud ilme. Kuid filmade

tuli oli endine, näis foguni, et pilt oli muutunud
weel teravamaks, kõne weel hingestatumaks.

Ta rääkis Issanda kohtust ja paigast, kus on ulu-
mine ja hammaste kiristamine. Oma peksust ei lausu-
nud ta sõnagi. Küll aga helises kuulajate kõrvus sõna:
„Sa pead mitmest wiletsusest läbi käima ja mustad
kaarnad peawad liha ära sööma ju luuliikmete pealt.“
Mida tähendawad küll need mustad kaarnad?

Jaan kõneles tasasel häälel, kuid waikus oli nii
juur, et oleks wõinud kuulda ta sõinatti. Sest ta jõu-
dis oma looga warsti sinna, kus oli näinud maapeal-
seid tuttawaid.

„Nüüd pean ma aga rääkima sellest, mis mõnelegi
haiget teeb. Aga Issand tahab, et kuulutaksin teile
kõik, ja tuletab weel kord meelde, et on hirmus langeda
elawa Jumala kätte. Wangu hukkalaäinud hingede hir-
mus jaatus teid mõtlema ja nõudma oma õnnistust taga
kartuse ja wärisemisega.“

„Sest kui ma sealt lammaste juurest ära läksin,
siis ütles mu saatja: „Tule nüüd ja waata, mis on
saanud nendest, kelle kestel sina oled elanud ja kes ka su
lugemistel on käinud. Sest üpris wähe on maailmas
neid, kes õndsaks saawad.“

„Siis kohtusin ma wäga ja hakkasin wärisema ja ei
julgenud minna waatama. Ma küsisin, et kas suurest
Rõuge kihelkonnast siis kedagi pole taewa läinud ja kuhu
nad kõik on jäänud. Ja mu saatja wastas: „Terwest
Rõuge kihelkonnast on kõikide ajastegade jooksul taewa
pääsenud ainult seitse hinge. Reist on kaks seal wast-
ses Jeruusalemmas, mida sa kaugelt nägid, ja wiis
nende laste hulgas, kes rõõmsalt laulsid. Peale nende
seitsme on isepaigas weel wäikete ristitud laste hin-
ged, kelle ristijad ja waderid ei olnud mitte purjus püha
talituse ajal. Keda aga ristisid purjus toolmeistrid ja
wöörmündrid ja hoidsid kätel purjus ja usmata wade-

rid, need lapsed ei saanud taevasse, sest Püha Waim ei saanud olla nende ristimise juures."

"Suur osa Rõuge rahvast on juba walupaita pandud, weel suurem osa aga on nende mustade kirwide hulgas ja nad ootawad hirmsa ahastusega wiimset kohut."

"Siis tehti üks tuline raudwäraw lahti ja ma waatasin sinna sisse. Mis ma seal nägin, lõikas nagu nuga mu südamest läbi. Seal oli arwutu hulk mehi ja naisi, kelle juust walati sisse tulist tõrwa ja nende kõhud olid paisunud suureks, nagu wiina-aamid. Seal oli Hansi Peep ja Riiba Märt, oli Sarwe Hansu Miit, see suur joodik ühes oma naise Maiega, kellele ka alati wiinahimu peale käis. Seal oli Serwele Andre, kes alles möödaläinud kuul furi, ja Rõuge kellamees Peter, keda matusest alati purju jootfid. Seal oli Rergutši Tõnu, Kolga Mihtel ja Viguri Hansu Mihtel; seal oli Drando Hansu Jüri, kes alati firikust kõrtši läts, ja Halska Jüri noor poeg Juhan, kes alati jõi ja katles. Ühes nurgas oli tuttav mees, keda ma kohe ära ei tundnud. Saatja ütles, et see on wana Haanja mõõrmünder, Plaffi Hansu Toomas, kes seal waewles terve oma küla meeste ja naistega."

"Oh, mu armsad, kui ma seda hirmust pilti nägin, siis tahtsin ma silmad linni panna ja mitte enam waadata. Oh mõtelge selle peale, kui hirmus wiinahimu meie waele rahwa südant täidab ja kui palju noori ja wanu selle läbi hukka läheb. Kui paljud meie seast on näljas ühes perega, aga siiski alati wiina joowad ja wargil käiwad. Saatja ütles siis, et kõige rohkem wae wataffe neid, kes on joonud jutluse ajal ning kes on purjus olnud ristimise ajal ja matustel."

Kuulajad olid masendatud. Mitmed naised oigasid ja kaebasid waljult. Nad olid lootnud, et ehk nende meest mõi poega siiski ei ole piinatawate hulgas. Nüüd aga näis kõik lootus kadunud olevat.

„Pöörake, mu armsjad, Issanda teele ja jätke maha kõik patused hinud. Joodikute sees on kurat ja ta piinab neid igawesti. Mis hirmus asi, et paljud süüitud lapsedki ei pääse taewa walgusesse seepärast, et neid on kõlwatunud ristitud. Eks ilmutatud juba õndsale Tallima Paabule, et purjus ristijad ja purjus waderid saadawd lapsed hukatusse, ja ei cita seegi, et õpetaja pärast õnnistab ja finnitab. Näete nüüd, et põrgu jaoks olete matunud neid joodikuid ja matustel ka ise purjutanud ja trallitanud. Pöörake ümber, enne kui on hilja!

„Siis wiis saatja mind natuke maad edasi ja ma nägin kadunud opmanni ja tubjast, Tõnu Reinu, keda hirmsasti pekseti ja waewati. Seal oli ka wana kõrtsmüü Beep, kes oli wiina eest ära riisunud paljude talupoegade wilja ja raha ja nende lapsed nälga jätnud. * Teda kõrwetati kuumaksäetud wase- ja hõbetiifide peal ja ta sisse walati wääwliit ja tõrwa. Ka oli seal mõlder Mikki, kes ülekohust matti wõttis ja nüüd hirmsat walu tundis oma rahahunniku otsas.

„Siis nägin ma Siguri Toomast, kes alati hirmsasti wandus ja nurises Jumala ilma üle wihma pärast ja põua pärast. Tema peale sadas kogu aja keewa wett ja tulist rahet, kuid tal oli nii suur janu, et kogu aja hirmsasti waewles ja juua palus.

„Nägin siis veel Krabi Mihkle Märti, kes oli hobuseid warastanud. Ta oli seal seotud nelja hobuse külge kätest ja jalust ja need wedasid igauks isefanti ja wenitasid ta luuliikmeid ja ta karjus hirmsasti. Siis nägin veel kõlwatut Miilit, kelle juures pahatisti käisid poisid ja abielumehedki, ja peale tema veel teisiigi liiderlikke naisi. Nende juust ja silmast ja kõhust käisid nüüd ussid sisse ja wälja ja nad wintiflesid ja oigasid hirmsasti.

„Oh, mu armsjad, mul on walus ja raske kõike seda ära rääkida, mis ma seal nägin. Seal oli palju neid,

telle nagu ja olemine oli nii ära moonutatud, et ma neid ära ei tundnud. Seal oli keelepetsjaid ja walelikke, seal oli naifi, kes oma suguwilja häwitajid, seal oli abielurikkujaid ja pühapäewa teotajaid. Seal oli noori tüdrukuid ja poisse, keda keerutati tulisel raudtiigel ja sunniti tantsuma tuleleekide keskel.

„Ma tundsin siiski ära weel mõnegi näo. Tundsin wana Kaie, kes oma keelepetsjuga palju pahandust tegi. Seal wenitati ta keelt tuliste tangidega ja torgiti sinna sisse raudnaelu. Nägin ka noort Viitsepä Areta, kes oma mehega alati riidles ja wahel poistega metsas käis. Seda õnnetat hoiti tuumas katlas ja ta pale oli hirmus näha.

„Aga ma nägin teisiigi weel. Seal oli ka üks wana Rõuge õpetaja, keda meie põlw enam ei mäleta. Oli olnud kange wiibaga mees, petsnud rahwast ja sajatanud hirmsasti. Tema osa oli ka wäga hale näha ja ta ahastas hirmsasti.

„Jah, mu armsad, ega Jumal tee wahet ameti ja seisuse wahel. Ja ei aita seegi, kui inimene püüab wälispidiselt elada waga elu. Teate ju küll, et Metsataga wana Rein käis alati lugemisel ja palwusel ja ometi oli temagi seal põrgu paigas. Jumal näeb südamesse ja mõistab kohut. Oh kui hirmus, hirmus on elawa Jumala kätte langeda ja olla seal, kus on ulumine ja hammaste firistamine!”

Jaani kõneldes oli kadunud ta nõrkus ja waewatud olek. Ta kõne muutus elawaks kui tuleleek, ta silmad puistajid jädemeid. Rõhnana, leegitsewana seisis ta seal kui wiimsepäewa prohwet. Wiinuks peatus ta, et waitiksid koosolijate nutt ja waljud kaebed. Õnnetute omajäsed tundsid sellist walu, nagu oleks neid endid seal waewatud ja põletatud. Sest paljud neist, keda nimetas Jaan, olid ju teiste arwates elanud küllalt mõistlikult, õpetajahärna ja kõster olid neid taewariigi pärijateks kuulutanud. Ja nüüd oli kõik lootus kadunud!

Kuid mitte ainult lahkunute pärast ei nutetud. Tunti lohutavat hirmu ka enese pärast, oma hingeõn-
nistuse pärast. Sest kes vääriskis siis paremat osa? Sial
enne ei olnud palvemajas nii haledalt kaevatud, nii
hardalt nutetud ja palvetatud.

Jaan ei lõpetanud veelgi. Tõmmates weidi hinge
ning waadates kaastundlitult nutvaid naisi ja õhtavaid
mehi, läks ta edasi.

„Ja siis näitas saatja mulle veel üht paika. See
oleks nagu olnud rehealuse moodi ja seal sees oli lausa
tuli. Seal oli pinkide peal palju mehi ihualasti ja
neid pekseti hirmsal kombel tuliste oradega ja piitsa-
dega. Ja mu saatja näitas mulle üht nende õnnetute
seast ja ütles: „Kae, näe, kas tunned, kes see on?“ Siis
ma nägin ja kohtusin hirmsasti, sest see oli meie wana
pärisõhrra, keda nii haledal kombel pekseti. Ets olnud
ta elus palju pattu teinud, noorikuid mõisa wiinud ja
rahwast ilma süüta peksta lastnud. Ei aidanud seegi,
et ta wanemas põlmes natuke paremaks muutus. Is-
sand nägi, et ta jõuda jäi ikka ülekohtuseks ja kalgiks.
Näete, et Island ei waata kellegi seisuse peale ja ükski
ei pääse tema wiha käest.“

Sel wiimasel lool näis olevat imeliselt rahustam
mõju. Nutt ja kaebed waikisid äkki ja rahwas waatas
juuril silmil kõneleja otja. Ja Jaan märkas kohtudes,
et tagapool meeste suud wenisid laiale naerule. Kor-
raga näis kõik hirm ja ahastus kadunud olevat. Waid
mõned wagamad õed ja wennad õhtasid weel, teisi näis
aga wallutatavat patune lustlikkus. Mis paha waim on
küll jälle tulnud palwust segama? Jaan muutus koh-
metuks ja waikis äkki.

Enamiku kuulajate süda aga naeris sees. Sosinal
anti teateid edasi ka wäljasseisjatele, kust kostis warsti
jutukõminat ja kahjurõõmsat naeru. „Härra põrgus!
No kas pole lugu! Ets tulu talle ka ära! Ja kohe pekku
all, tuliste oradega ja piitsadega! Nojah, ets üks põrgu-

jell hüüab, et „saama need kümme paari!“ Ja laobki ära. Ja teine: „Saama need kakskümme!“ Ja nii edasi igavesest ajast igavesti! Di, oi, no küll on ikka lugu! Sajah, eks tulu ära. Eks ole see kõik meie waemamise ja peksmise pärast!

No las poeg saab teada, mis ta ijaga tehakse! Kas julgeb siis veel meie selga lõhestada! Di seda Taani küll, mis lugesid ta kõik räägib! Ja üks wana õpetaja samuti põrgus! Eht oli koguni wana Bornwasjer, Taan ainult ei tahtnud öelda. Nojah, eks ta hirmutanud rahwast küllalt selle põrguga, nüüd proowib ise ka ära!

Kuid mis sel Taanil arus oli, et julges seda lugu rääkima hakata? Kas ta siis sugugi härrat ei karda? Kui herra talle neljapäewal täitsa ilmsüütult karistuse määras, mis sünnib siis nüüd? Ütles ju selge sõnaga, et herra on põrgus, et ta noorikuid narris, ahne ja üleskohtune oli oma elus. Ei tea, mis waehest Taanist nüüd küll saab?

Taan taipas warsti, mis oli põhjustanud rahwa ätilise meelemuutuse. Ta oli küll kaua kõhelnud, enne kui otsustas rääkida tuttavatest põrgus. Päewade wiiji tulelas meelde nägusid, et olla kindel eksimatuses. Wiimaks aga arwas, et kui talle seda kõike näidati, siis peab ta sellest rääkima. Eht aitab see kaasa mõnegi hinge päästmiseks. Ja kui ta kõneleb teistest, siis ei tohi wanahärratki wahele jätta. Tal ei tulnud mõttessegi fort elawa herra wiha. Tarbe korral läheb mõisa ja kinnitab sedasama ka herra kuulsdes. Kuid ta polnud arvestanud, et teade herra saatusest jellist meelesolu tekitab. Wihapuna ilmus ta kahwatule palgele, kui ta end kogus ja waljul häälel kõnelema hakkas:

„Oh teid rumalaid ja tigedaid inimesi! Kas nii sugust wilja peab kandma minu kuulutus? Selle asemel, et tunda kahju õnnetust hingest, tunnete teie alalt kahjurõõmu! Kuis peaks Issand nüüd teie wastu armulist olema? Kas arvate, et teie omastel seepärast

wähem walu on, kui härja ka põrgus waewlema peab? Kas arwate, et Issand niisuguseid kurje südameid veel päästa tahab? Oh teid sõgedaid tüll! Issand tahab teid kõigi nende ilmutuste läbi meeleparandusele kut-
suda, tahab, et wärisefsite oma hinge pärast ja otsefite päästmist. Müüd aga näen, et teie olete walmis oma hinge igaweseks kuradile müüma, kui aga härja ka põrgu lähets. Oh, halastaja Issand, ole meile armuline, ha-
lasta ka minu, oma wäse sulase peale, sest ma ei ole juutnud neid paremini õpetada!"

Rahwas waitis. Saani sõnad tõid neid tagasi kahjurõõmu magusast maailmast. Tah, ega meie omas-
tel sellepärast kergem ole ja wanahärja põrgusolek ei tee meie maist põlwe ka kergemaks. Kui aga noorhärja oma isa soatusest siiski wapustatud saab? Eht mõjub see lugu rohkem kui palwe?

Saan jätkas kõnet ja kui mõne südame sopis veel leiduski salajast rõõmu, siis ei ilmutanud seda üksi pale. Warsti sattusid kõik uuesti kõneleja meelewilla alla ja
näis, et lühifene wahejuhtumine kaob mõttest ja meelest.

Baltuse lõppedes tuli hull naissi Saani juurde kü-
sima, kas ta seal põrgus ikka õieti nägi ja kas ei ole enam mingit lootust kadumate päästmiseks. Sa kuidas
see tuleb, et ühed on juba walupaigas, teised alles oota-
wad kohut?*

Saan pöördus kõigi küsijate poole: „Armsad sõs-
rad ja welled! Ma teadsin, et need lood teile haiget tee-
wad, kuid kuna Issand mind kästis rääkida, siis ei saa-
nud ma ka kauem waitida. Ja eks teie eneste õnnis-
tuseks olegi seda tarwis teada. Ma mõtlesin selle üle
kaua aega järele ja tuletasin nägusid meelde ja usun,
et kõik nõnda oli, nagu rääkisin. Ei ole, mu armsad.
midagi parata, nemad said oma palga kätte. Minagi
pean ainult lõpmata Issanda halastust tänama, et ma
nende hulgas ei ole."

Suures mures oli noore Galsta Tuhani ema.
„Kas siis tõesti enam mingit lootust ei ole?"

„Ei, armas Ratre. Suhan põlgas ära oma õn-
nistuse. Küll on see furb ja hirmus asi, aga pääsemist
enam ei ole.“

„See on nii tole, et täib tui mõõt mu südamest
läbi. Ega siis mu palwed ka enam aita. Ja tui ma ise
peaksin taema saama, ega ma siis ifka ei saa rõõmus
olla, kuna tean, et Suhan on igaweses walus.“

„Ära nüüd küll nõnda mõtle. Taemas ei ole enam
ahastust ega piisraid, Issand mõtab seal ka selle walu
ära. Tema juurde lähewad kõik hõiskamisega.“

„Aga, armas Saan,“ küsis Beetre Sakap, „eht
need, kes seal mustade kiwide hulgas on, wõiwad weel
kuidagi abi saada? Nende kohta ju otsus weel tegemata.
Kui omaised lõpmata palusid ja ka õpetaja kantslist
päris, — eht aitab siis ometi?“

„Kaske on nendelegi lootust anda. Ega teised ifka
enam nende pattusid andeks paluda saa. Ja mu saatja
ütles, et ka nende osa on igawene hukatus. Aga siiski,
eks see ole imelik küll, et muist on juba walude sees,
teised aga peawad weel ootama. Kuid eks see ole Is-
sanda oma asi, kuidas ta seda korraldab. Näete, ka pääs-
tetute hinged ei saa kohe kõik wastjessse Jeruusalemma,
waid suurem osa on nende laste hulgas, kes rõõmjusti
laulsid ja nende teiste ootajate hulgas. Aga nemad
ootawad rõõmuga, hõisates ja lauldes.“

Pikkamisi lahuti, uued inimesed täitsid ruumi ja
teised wennad hakkasid lugema. Saan jäi lõpuks nii
nõrgaks, et pidi puhkama minema. Arwas, et saab eht
lugeda alles järgmisel laupäewal.

Rojutõttajaid täitsid mitmesugused mõtted. „Eht
saab siiski weel abi, eht saab siiski abi,“ arwasid mõned
ja mõtlesid oigawatele kiwidele. Ei olnud ju Saan mõ-
negi palwelise lahkunud omaiseid põrgus näinud. Küi-
lap nad olid kiwide hulgas.

Baljud meestest aga, olles eemal palwemaja püha-
litsusest, waatasid üksteisele ja muhelesid. Oli ifka

magus tunne teada, et wanahärä on ta põrgus. Manitsegu Jaan pealegi, aga mis sa teed, kui seda nii hea kuulda oli.

Porunid põrgus!

IX

Härä oli läinud siniseks vihast, kui kuulis, mida Jaan tema isast oli rääkinud. Dubas palvemaja finni panna ja Jaanile niisuguse õpetuse anda, et mäletab eluõhtuni. Wõi tema õnnist isa niimoodi teotada! Kui veel kuulis, et kõnni sellest lewis tuulekiirusel üle terve kihelkonna ja et rahwas irwitas ja parastas, siis olawat trampinud jalgadega ja tahtnud kohe ise Jaani poole minna, et teda oma käega läbi peksta. Jaan pole ju mõisa saanud tulla, sest olnud mitu päewa palawitus haige.

Wiimaks oli siiski rahunenud ja kästinud Jaani neljapäewaks mõisa tuua, olgu ta kas wõi suremas.

Suele oli kogunenud terve rahwamurd. Opman kästis küll laiali minna, kuid sellest ei hoolitud. „Egas meie midagi nõudma tulnud, tahame ainult kuulda, mis Jaaniga tehaſse.“

Jaan oli juba kosunud ja tulnud mõisa oma jalul. Härä oli küll wihane olnud, kuid pole siiski kohe peksta lastnud, waid kutsunud kambrisſe. See oli juba tüki aja eest ja ifta veel pidi rahwas ootama.

Jaan seisſis uſſe juures ja toetus wastu ſeina. Ta oli veel väga nõrk. Härä käis tuba mööda edasi-tagasi ja otſis sõnu, millega wõtta ſeda kangekaelset ſü-dant. Peksta laſeb ta teda niikuinii, ſeda nõuab juba härraste au. Kuid oli tarwis ſundida tunnistama Jaani, et ta eſſinud on ja wõtta lubadus, et ta rahwale ſeda ka ſeletab ning töötab, et ta ial enam ſelliseid aſju ei räägi.

„Sina arwama ifta, et nägema oigus ſeal porgus?“

„Jah, armuline härra, kinnitasin seda kogu aja. Wanahärrat pekseti seal tõesti. Ja wanahärra oli seda pörgut la teeninud. Ta tegi palju ülekohut. . .“

„Jätma, jätma, ja rumal Jaan. Sina moistma, et sina ei käima taewas ja ei käima porgus, sina nägema uni ja ajama nüüd see segamine jutt. Sina ehk soovima, et wanahärra olema porgus ja waletama rahhwale?“

„Hoidku mind Issand selle soowi eest! Minul oli tahju wanahärrast, nagu oli tahju kõikidest hingedest, kes seal waewlesid. Ja ma palun ka teie eest, aulik härra, ja loodan, et tulete kord Teesuse juurde ja hakkate rahhwale õigust tegema.“

„Jätma nüüd, Jaan, opetajahärra paluma ije minu eest. Motma juba see moistus pähe! Seletama rahhwale, et sina eksima. Siis mina ei lastma need witsad andma. Moistma sina mind, Jaan?“

„Ei, aulik härra, ma ei saa ega wõi rahwale waletada. Härrale on Issand andnud meelemalla mind pekssta. Mina aga pean kuulutama rahwa hingeõndsuse pärast. See on tõsi, ma kinnitan Issanda ees, et see on tõsi, mis ma räägin.“

„Kohh, siis saama sina täna veel need witsad. Aga ma ütlesin sulle, sina ei tohhtima enam rätima, et see härr ei teeb õigus ja et wanahärr on porgus. Sina ei tohhtima enam lugeda. Kas moistab?“

„Moistan küll, aulik härra, kuid lugemist ma ei saa jätta. Härra on üsind minu üle ja ma pean teda kuulma siis, kui see Issanda tahtmise wastu ei ole. Siin aga tean, et Jumala sõna tuleb enam kuulda kui inimeste sõna. Seda käsib kirjatunnistus. Härra on itta ainult inimene ja nõuab mulst seda, mida ma ei tohi teha.“

„Ahh, küll olema sinule kange tael! Mina woima sind müüa kangele moisa. Mina woima sind alati peksma. Sina olema minu ori! Kas kuulma!“

„Jah, härra, minu ihu on teie käes. Kuid minu hinge üle teil võimust ei ole. Minu hing teenib ja kiidab Issandat. Teie võite mind peksta, ma ei tarda seda. Kuid niikaua, kui mul hing sees on, tahan ma kuulutada seda, mida Issand mulle on ilmutanud.“

Härra tundis, et oleks asjata pikemalt seletada. Jaani waim on uskumotult sitke. Kuid see waim asub ometi tehas, orja tehas ja selle kaudu peab seda murdma! Näib, kui kauaks see waim kindlaks jääb, kui ihu ikka jälle wõeratud saab. Jaani wiimastes sõnades peitus ju oisefui väljakutse härrale. Peksa mind kaswõi terve eluaja, ma tahan ikka kuulutada!

„Nüüd loppema see jutt. Pidama meeles, sina ei tohhtima enam lugema! Kui lugema, saama alati need witsjad! Saama witsjad niikaua kui lugema! Ja nüüd minema omad witsjad perra!“

Rahwatuna, wäsinuna, kuid siiski rahulikul, jah, rõõmsalgi palgel astus Jaan rehe alla. Rahwamurd kogunes ta ümber, taastundlikult küsiti, mida härra otustas teha. „Ets minuga sünni nii, nagu taewane kottunil ütles,“ kostis Jaan.

Härra palgeile ilmus wihapuna, kui nägi, et Jaanis juhtuti nii osawõtlikult. Ja ta tundis waistlikult, et kuigi tal on õigus Jaani peksta, kaotajana lohtub ometi tema, härra. Palju parema meelega oleks ta nüüd ütelnud, et Jaan tunnistab oma eksitust, wõi vähemalt kahtleb oma nägemuste tõelikkuses ja palub andeks. Ja armuline härra ei lasekski teda peksta. Nüüd jääb Jaan aga ometi oma tunnistuse juurde ja kinnitab, et wanahärra on pörgus ja ta noorhärra läheb sinna, kui ta ei hakka rahwale õigust tegema. Mis saab siis, kui rahwas nende lugude järel muutub ikka tõrkjamaks ja kangekaelsemaks oma õiguse nõudmises?

„Mis teie wahhtima siin! Kas teie uskuma, et Jaan oigus rääkima? Jaan ei käima taewas, ei käima pörgus, Jaan nägema need... need... wistoonid! Jaan

teotama minu onnis isa! Saan teotama ka oma herra!
Saan waletama teile!"

„Ei, herra," kostis Jaani rahulit hää, „mina fin-
nitasin teile ja finnitän ka neile siin, et räägin õigust,
räägin seda, mis Issand ise mulle ilmutas. Teie võite
mind surruks peksta, kuid waletama teie mind ei sunni.
Mõtelge aga, herra, Issanda tohtu peale. See käib kord
ka teist üle!"

„Teie kuulma, kui kange olema see Jaan! Nonda
härraga rääkima. Saan saama lahhti toolmeistrift,
teie ei tohhtima enam wiima oma lapsed tema juures!
Tema saama need witsad nüüd, saama need witsad alati,
kui weel lugemine pidama."

Särra wiha oli suur, waewu säilitas ta wäärifat
toonit. Ta oleks tahtnud oma kätega haarata, raputada
ja peksta seda kangekaelset meest! Kuid Jaani olekus oli
niipalju rahulikkust ja wäärifust, et harragi pidi end
taltsutama. Pidi tunnistama endale, et ta koguni kartis
Jaani, kartis ta põletawat pilku.

Ümberringi walitses surmawaitus. Mõned wen-
nad olid tulnud, et Jaani eest kosta. Kuid nähes Jaani
peagaegu äraseletatud palet, kuuldes ta kõne tõsidust ja
wäärifust, mõistsid nad, et nende sõnad osutuwad tarbe-
tuiks. Saan ei waja eestkostmist. Saan on tugewam
tõigist siin, on tugewam harrastfi!

Ometi oli juuresolijate ilmes midagi, mis tatis-
tas härrat määramast karmimat karistust. Ei olnud
ju nädala eest saadud haawad weel paranenud, ta teha
oli kurnatud, jume kahwatu. Siig juure karistusega te-
kitaks ta suuremat kaastunnet ja palju werd. Teota-
mise eest tuli karistada, seda nõudis au. Kuid nähtu
inimesed, et herra on siiski armuline, ei kasuta kurjasti
oma seisukohata.

„Andma nüüd need kümme paari! Kui weel lu-
gema, siis saama rohhtem!"

Inimesed hingasid tergendatult. See polegi nii hirmus! Aga tahju küll, et Jaan enam lugeda ei tohi! Kuid ega Jaan wist hooli herra ähwardusest. Loeks ta siis, kui raudu pandaks, loeks ta siis, kui surnuks petsetaks. On küll wägew waim ta sees, eks see ole Jumala wägi! Waatas harralegi nõnda otja, et herra kohe kartma löi. Kas on keegi iialgi julgenud harrale jäärajeid sõnu ütelda? Otsekohe harrale, kõige rahwa kuuldes! Ja ainult kümme paari! Küllap herra tõesti kartis!

Jaan ei tundnud herra armulikkusest mingit rõõmu. Ta ootas rängemat nuhtlust. Ta oleks olnud walmis ta jurema hoopide all. Kui armas Jeesus niipalju kannatas meie pärast, kas on siis veel suuremat rõõmu, kui et meie ta saame kannatada Tema pärast? Ta wõttis löögid waikides vastu ja ta südames helises Kristuse kannatuselaul: Oh Jeesus, Sinu walu...

X

Oli möödunud talw ja saabunud uus kewad. Tuba haljendasid küntad, siristasid rändlinnud ja kõiwupungad ajasid wälja noori, õrnu lehekefi. Tundus, otsekui oleks ühes päifesega ka armas Jumal lahkelt naeratades waadanud alla oma looduse peale ja öelnud: „See on hea, väga hea!“

Drjarahwas ei saanud seda öelda. Nad nägid juuri mõisapõlde, mis ootasid tööd, higi ja waewa, waatasid oma põlluribakefi, mis waid wiletsat saaki andsid, ja ütlesid: „See on halb, väga halb!“

Just kehet kõike seda ilu ja ärkamist looduses tundsid nad kõige terawamat pistet rinnus. Mitte ainult seepärast, et nüüd algas tibe tööaeg, mis ei lase hinge tõmmata enne hilisjügise saabumist. Nad töötasid rõõmuga siis, kui need ilusad põllud lasetsid neil maitseda

nende töö wilja. Nüüd ago rõhus neid väline ilu, rõõmus päike tõstis eriti esile masendawa pildi nende turvast elust. Kas tuleb tord aeg, mil orjarahwa süda mõib rõõmsalt naeratada päikesele, tunda, et Jumala looduse ilu mõib peegelduda ka tema hinges? Kas tuleb aeg, mil rahwas mõib hõisata kaasa Looja sõnadele: „See on hea, väga hea!“

Umbes nõnda mõtles Sakap mõisateed sanimudes. Koste ja wilets oli olnud möödunudki tali. Tuba küünlatuus oli tulnud kõigest puudus kätte ja millal saabub weel uus lõikus! Rahwal ei paistnud olemat enam mingit elurõõmu, tülpinud ja tüdinenud olid nad kõigest. Mõned mehed löid käega, raistiksid Andrusje juures wiimse waranatutese. Saab, mis saab! Ega niitangele ifka ei jõua, et jalad alla saaks. Naised, lapsed, — wirisegu ja karmatu nad, kui Issand nende eest hoolt ei tanna! Too Issand, kes pidawat olema õiglane ja armastama kõiki!

Sakapil seifid elawalt meeles Peetri Märdi hirmsjad sajatused. Mees oli meeletult jooma hakanud, ahwardanud tord isegi mõisa minna härrat tapma. Olla siis tõrtsi juures kinni wõetud, määratsewana ja poolhulluna mõisa keldrisse pandud. Seal oligi ta surnud. Härra seletanud, et see tulnud suurest joomisest, kuid rahwa seas käis ringi mitmesuguseid jutte. Rehhal küll mingeid jälgi pole olnud. Wõta kinni, mis seal sündis.

Paljud, väga paljud leiawad siiski troosti ja jõudu Jaani ja teiste wendade juures. Mitukümmend hinge oli wiimati wastu wõetud ja ifka uusi arganuud tuleb juurde. Jaanil on otsekui imejõud südames ja kui kellelegi otša waatab, siis nagu sunnib kohe põlwili langetama ja patte tunnistama. Ja eriti nüüd, mil iga lugemise järel mõijast peksa saab, on see wägi weel suuremaks läinud.

Jaan oli pidanud sõna ja lugenud edasi. Härra oli ka pidanud sõna ja lastnud teda alati peksa. Kord

kümme, lord wiisteist, wahel ka tatskümmand paari. Algul on härra ifka käsu saatnud, et tulgu „omad witsjad perra“, siis oli aga Saan öelnud, et tuleb ka ilma käsuta igal neljapäewal. Nõnda siis jäigi. Sa kui Saan wahel ei ilmunud, siis teadis härra, et ta oli nii haige olnud, et pole lugeda suutnud.

„Smelid on see asi,“ arutles Satap. „Kui härra tast tahab lahti saada, et wähetagu siis wälja mõne teise mõisa orjapere wastu, wõi müügu lihtsalt maha. On ju paljudega nõnda tehtud. Eht pangu kongi, wõi lastu peksa nii rängalt, et kohe sureks. Müüd aga pais-
tab, nagu tahaks härra proowida, kumb neist kängem on, kas Saan oma lugemisega, wõi härra oma witsjadega.“

Satapapi mõte oli õige. Härra oli tõesti wahepeal mõelnud, et saadab Saani kängemale ära, eht annab ta kohtusse, kui kängemaise rahwa ässitaja ja rahutuste tekitaja. Leiduks ju sada teed, tarwitaks waid korraldus teha ja olekski lahti sellest tõrkjast mehest. Kuid ometi ei teinud ta seda. See teel oleks ta end ju wõidetute tunnistanud. Saan oli ju olnud see, kes andis härrale wäljakutse. „Wõid peksa, ma ei karda, ma loen ifka!“ Härra hellitas ifka weel lootust, et see kängemaise walewaim Saanist wälja läheb, et ta kord alandlikuna härra ette astub, ilma selle uhke ja etteheitwa pilguta filmis.

Oli ifegi filmapilke, kus härra temast nagu kahju tundis. Mis siis oleks, kui jätaks selle peksu ja laseks teda lugeda rahuga? Laseks tal jälle lastelegi lugemist õpetada? Kuid etks siis oleks neetud orjarahwas see, kes naeraks. Ütleks, et näe, Saewa-Saan oli ifkagi kängem, et härragi jättis maha õpetajahärra Issanda ja hoiab Saani Sumala poole. Ei, seda ei tohi! Ta püüab ifegi pikendada seda mängu, seda omapärast wõitlust, tahab hoolitseda, et Saan kauem wastu peaks. On ta ju väga pöduraks jäänud. Ta lasseb talle anda kümme, ifegi ainult wiis paari, kui näeb, et Saani wälimus liig

jõuetu ja armetu on, lasjeb anda wiisteist ja kaksküm-
mend paar, kui paistab, et mees neid kanda suudab. Aga
ta tahab, et Jaan wäsjiks hingeliselt, et alistuks ta uhte
waim!

Nii arutles härja ja kujukles, et ta peab koguni
ausat mõitlust. Et Jaanil on löökide vastumõtmine
sama kerge kui temal nende määramine. Kuid polnud
ka ime, et ta nõnda mõelda wõis. Jaan oli alati õnne-
liku näoga mõisa tulnud, oli oma hoobid wastu wõtnud
kui Issanda kingituse. Ei juhtunud kordagi, et ta oleks
oianud. Tihtilugu olla ta laulusõnu lugenud ja hüüa-
nud: „Ma tänan Sind, Issand, et tohin Sinu pärast
risti all olla, oh Issand, nüüd tean, et Sa mind armas-
tad ja et ma Sinu juurde jõuan!“

Seda oli rääkinud Mihkle, kes tuli pisarfilmil
härja juurde ja palus määrata tema mõne teise ameti
peale. Ta ei saawat enam öösiti magada, käed wäris-
wat, kui peab Jaani peksma, ja jüda on täis põrgu-
hirmu. Kord olla ta isegi põlwili maha heitnud Jaani
ette ja andeks palunud, et teda peksma peab.

Härja oligi siis Mihkle saatnud sepale abiliseks ja
raua tagumine olnud mehele palju enam meelt mõõda.
Käiwat nüüd ise ühtepuhku Jaani lugemisel ja warsti
saawat ka wennaks.

„Peab selles Jaanis siis ikka midagi olema! Ja
eht olengi just mina see, kes aitab teha temast jumala-
meest!“

Härja pidi endale tunnistama, et ta on kaunis tu-
gewasti Jaani mõju all. Muidugi mitte nende segaste
põrgujuttude pärast. Aga mehe filmis on midagi, mis
mõjub. Need rumalad talupojad ei teagi, et just Jaani
pärast on ta jätnud katti karjamõisa asutamise asja.
Jäägu pealegi veel meestele kätte need põllud. Ets
edaspidi waata. Et tänawu talurahwal wäga raske on,
see on mulluse italduse süü. Tõi ju mõisa wiinawabrikti
palju wähem sisse. Aga mõnegi weo jättis ta wähe-

0
maks ja mõnelegi määras tervema karistuse just Jaani pärast. Ei tahaks, et ta tuleks ja vaataks otse nõnda, nagu sügisel Rуста ja Sakapi peksu ajal. Et ta ise peksa saab, see paistab talle loomulikum, on nagu taubas kindlaks tehtud ja ta on isegi tänulik, et lepingut ei katkestata. „Üks mõistatus on küll see mees, ooh du, mein Gott!“

Rahvas oleks küll imestanud, kui oleks teadnud, et herra mõtleb selliseid tasaseid ja inimlikke mõtteid. Ei mõinud seda arvata ka Sakap, kes sommus oma teed ja ei suutnud kuhugi mahutada oma sappi. Teda ei teinud rahutuks mitte üksi vilets orjaelu ja õiguseküsijused, vaid ka usuasjad piinasid teda. Ta oleks tahtnud ka leida õndsust, mis teisi õnnelikuks tegi. Oleks isegi nagu kade olnud neile. Kuid joofse mõi peaga wastu seinale — mitte ei saa wabaks kahtlustest ja kassipidi mõtlemisest. Ega mulle wiist polegi antud leida seda õndsuse teed. Ja ometi ei ole ma sugugi uskmata inimene!

—Näe, Peeter, igawene joodik, sai usklikuks. Oli küll algul läinud palwusele, et oma Katret näha. Siida pole konnatanud muidu wälja. Tüdrukut poole koju ei julgenud minna, mujal pole ka teisega totku saanud. Delnud teistele, et lähen õige kuulama, mis juttu see Laewa-Jaan ka ajab. Kui oli aga Jaani kõne ära kuulanud, siis äkki põlwili maha ja kibedasti nutma. Teised arwanud, et on purjus mõi teeb niisama nalja. Kuid Peetrit olnud kohe tõsi taga. Gestpalwel öelnud, et teel palwemajja veel kirunud ja wandunud Jaani ja arwanud, et ta ialgi nii rumalaks ei lähe, et paluma hakkab. Sugemise ajal aga äkki käinud nagu wälk südamest läbi, et lähed igawesti hukka, kui nüüd kohe ei pöördu. Ja Teesus ise nagu oleks seisnud ta ees ja kutsunud.

Nüüd on ta ka oma Katrega juba õnnelikult paaris, käiwad üheskoos palwusel ja majas polewat kunagi halba sõna kuulda. Mõned narrinud küll teist, et nüüd

oled wend, et kuidas tohid siis naist wõtta, näe. Ditt ei wõta. Peeter wastanud, et Jumal pole ta südames märku andnud, et naist ei tohi wõtta. Jumala tahtmine olewat ikka see, et noored inimesed paari lähewad, truuduses elawad ja oma lapsi kaswatawad armus ja jumalakartuses.

Kõik need imelised pöördumised on sündinud Saani mõjul. Ta kõik on nagu uueks loodud. Tunnistawad patte üles, mida muidu eluilmis poleks julgenud tunnistada isegi õpetajale. Ta siis on kohe nagu kõigest loormast lahti.

Wõnega on juhtunud ka pahandusi nende ülestunnistuste pärast. Mäe Türi naine saanud ka usklikuks. Kuulinud Saanilt, et kas peab oma mehele ka kõik üles tunnistama, sest mees pole usklik ja kes teab, mis teeb. Saan ütelnud, et kui tahad täit rahu saada, siis pead ikka tunnistama ja kõik kannatama. Naine olewatki siis mehele tunnistanud, et seitsme aasta eest olewat ta abielu rikkunud ühe noore sulaspoisiga ja Mikk, see armas pojake, ollagi temalt. Kus siis mees saanud hirmus wihaseks, petanud naist, ähwardanud lapse wette wistata, katkunud juukseid peast ja olnud kui hull. Pärast jäänud taltlamaks ja öelnud naisele, et miks sa ilmaaegu hakkasid seda asja seletama ja mulle nii suurt walu tegema. Naine palub nüüd päewad ja ööd, et Jumal ka Türit pööraks, kuid mehe süda olewat läinud kõwaks kui kiwi. Elawad nüüd nagu warjud teineteise kõrwal.

Altti jäi Tatap tardunult seisma. „Kui mina pööraks, eks ma peaks siis ka kõik üles tunnistama! Ei, ei, seda ei saaks! Elu hinna eest mitte! Ta küllap see ongi, mis mind takistab, see ongi see karistus, see hirmus needus! Minu tee on finni, mina ei pääse Jumala juurde! Oh, hirmus on elawa Jumala kätte langeb!“

Kui nüüd keegi oleks juhtunud mööda minema, oleks ta näinud ebaharilikku pilti: Tatap, see mõistlik,

tafataalufas ja sõnakas mees, lamas pitali maantee kraavis, ringutas ahastavalt käsi ja vigas. Tal oli nii valus, otsefui oleks keegi püüdnud rebida välja ta südant. See, mida ta aastakümneid endasse oli matnud, see, mida ütski teine inimene ei teadnud, see tertsis jälle elavalt ta silme ette. Sakap oli mõrtsukas!

See sündis enam kui kolmekümne aasta eest. Tah, Sakap oli siis just kahetümneüheaastane noor, tugev pois. Siis olid nad elanud veel Mäe külas, ta wane-mad ja tema, nende ainus poeg. Kaks wanemat õde olid juba mehel. See oli üks tüdruk, kelle pärast kõit see sündis, noor sinisilmaline Malle. Nad oild juba teine-teisega rääkinud, kui tuli see Andre, pikk ja sirge pois, kelle mõnusele naljale ja tulisele pilgule polewat ütski tüdruk ega noorik suutnud vastu panna. Pole ta hoo-linud, kas keegi on juba teise mehe pruut wõi naine.

✕ Igatahes Malle oli teda nähes kui ümber muude-tud. Küll hoiatati tüdrukut, et ega see sind wõta, hul-lutab niisama, kuid midagi pole aidanud. Sakap oma tafase olefuga ja wähefe jutuga ei püüdnudki wõistlemis-hakata. Tahtis küll kord tiigel tüdrukuga jutule saada, kuid Malle hoidis eemale, waatas kõrwale ja püüdis põgeneda ta eest. Sakapi süda oli uhke, oli ta tahtnud ju rääkida ainult tüdruku pärast, hoiatada teda. Oma südames ju walu küll, kuid etks sellest saa üle. Tüdru-kust aga oleks kahju, kui ta raisku aetaks.

Etks nõnda siis läinudki. Pois on kadunud warsti ära, wõldi, et läinud sepatööle Krabile. Kes teab, kust ta pärit oli ja kuidas teda lasti nõnda ümber hulkuda. Malle aga jäi warsti nii imelikuks, ja Sakapit nähes waatas alati haleda näoga ta poole, oleks nagu tahtnud rääkimagi tulla, kuid ei julgenud. Sakap tegi südame kõwaks, kuigi seal oli tibe walu. „Ei ma taha teise armukest.“ Kuigi ise oleks kõigest hingest tüdruku juurde rippunud!

Nii möödus mõni kuu ja siis tuligi see hirmus

teade: Malle oli hüpanud järve! Ja siis naiste laudu tuli teine teade, mis lõhestaski Sakapi südame: tüdruk pole olnudki raisus, olnud puhas kui ingel!

Keegi ei saanud teada, kus Sakap siis öösiti käis. Tuli tihti tagasi alles hommikul, väsinud ja piinatud näoga. Arvati, et mure ja valu tüdruku pärast ei anna talle kodus rahu. Ühel ööl olewat teda nähtud kirikoia taga, Malle haua juures. Ema oli hirmul, et viimaks teeb enesele midagi halba.

Sakap käis küll Malle haua juures. Nuttis seal ja palus andeks, et oli teda kahtlustanud ja oma südame kõrvaks teinud.

Kuud teistel öödel käis ta Krabil. Oli varsti teada saanud, et Andre käib ühe metsatalu tüdruku pool. Ühel ööl ta tabaski mehe.

Ta ei tahtnud teda tappa, seda võib ta finnitada Issanda ees. Ta tahtis ainult lüüa, lüüa ta pikalt, peksta ta waele omaks ja küsida siis: „Kas tead, mis eest sa said? See on Malle eest, teda sa tahtsid wõrgutada. Sa ei saanud teda, aga sa oled siiski süüdi ta surmas!“ Ja siis peksta jällegi, kuni mees wingerdama hakkab ja armu palub.

Nii tahtis toimida Sakap. Tugew kepp oli ta käes ja metsamähete oli pime. Ta wõis teda kaua peksta. Ta pole Andreist nõrgem ja wiha annab jõudu juurde.

Ometi läks kõik teisiti. Ta sai lüüa ainult ühe korra. Kui Andre rõõmsalt wilistades ta kohale jõudis, waldas Sakapit nii suur wiha- ja waluhoog, et ta isegi ei teadnud, kui kõrwasti ta löi. Andre tahtis pead kõrwale pöörata ja nõnda lätski löök just meele kohta. Poiss kukkus maha ja jäi lamama kui kott. Sakap tahtis uuesti lüüa, kuid märkas siis, et teine oimugi ei liiguta.

Seitsaadiß kannab ta endaga seda hirmsat saladust. Uuriti küll mõnda aega, kuid keegi ei teadnud kahtlustada Sakapit. Oli ju Andrel waenlasi palju. Kuulati

üle mõnda Arabi poissti, kes olid Andret ähwardanud, kuid need said tõestada oma mujalolekut. Nii jäigi asi soitu ja teegi ei tundnud ka erilist huvi selle selgitamise vastu.

Tafap jäi sellest ajast alates veel tõsisemaks ja tinisemaks, kui oli olnud enne. Näis ka, et ta oli läinud korra pealt kümme aastat vanemaks. Temast sai tõine töömees, ta hool ja ettevõtlikkus olid eeskujuks teistele. Orjarahwa piiratud võimalustele vaatamata oli ta majapidamine alati korras. Warsti asusid nad Büütsepa külla ja Tafap sai sealgi hinnatud meheks. Sageli astus ta wälja teiste eest, ega kartnud tarbe korral hõrralegi parajat sõna öelda. Küll sai ta selle eest mõnedki wiisad, kuid seda enam pidas rahwas temast lugu.

Keegi ei saanud teada, et ta oli sageli pooled ööd magamata, et Andre kahwatu nägu käis teda kohutamas.

Samuti ei teadnud keegi, kes wiisteist aastat hiljem pani Malle hauale uue, ilusasti wälja lõigatud taldase risti.

Ta poleks ka teegi suutnud uskuda, et ei enne ega pärast Mallet ei olnud ta mõelnud ühelegi teisele tüdurule. Alguks ikka imestati, miks ta naist ei wõta, pärast aga harjuti sellega.

Aastate jooksul oli kahwatumud pilt sellest hirmsast ööst, Andre jättis tema rahule. Nüüd oli juba mitu aastat südamas waimne. Ta mõtiskles sageli, mõtles õiguse ja ülekohtu asjust, juurdles usuasjadegi kallal. Suurte walude ajal oli ta hakanud hoolikasti kirikus käima, armulauale minnes oli ikka ja jälle Sumalalt andeks palunud, kuid tundus, et päris lepitust ega rahu ei ole siiski tulnud.

Kord, mõni aasta tagasi, oli see minewitu lugu jälle elawalt filme ette kerkinud. See oli siis, kui õpetaja tahtis teda wöörmündriks nimetada. Ta oli siis hirmsasti kohkunud ja kõigest wäest vastu waielnud.

Viimases hädas öelnud õpetajale, et ega tal pole kunagi õiget usku olnud ja ega mõõrmündri ametki talle seda anna. Õpetaja oli siis pead raputanud ja määranud mõõrmündriks hoopis teise küla mehe, Samira Hindi.

Kuid nüüd, viimasel ajal, mil Jaani olet ja kõne ta tema südamesse tungis, olid wanad haawad uuesti lahti läinud. Ta tundis, kuis midagi tõmbas teda Issanda poole, samas aga kartis ta seda Issanda juurde jõudmist. Nüüd alles sai talle selgets, mis asi just takistas. Ta kartis, et ei suuda siis enam oma saladust pidada ja peab kõigile tunnistama, et tema, aumäärne ja lugupeetud Jafap, on mõrtsukas! Nüüd pidi ta leidma end selles kurvas osas, et ühe käega püüab tõmata Issandat ligi, teisega tõrjub eemale.

Pittamisi rahunes ta ja tõusis. Kuid meeleheit ei kadunud filmist. Nüüd alles tundis ta, et Issanda wiha on ta peal, et ta kuni surmani ei saa enam piinast lahti. Ja siis? Kui see kõik tõsi on, mida Jaan nägi, mis ootas teda siis igawikus?

„Oh, halastaja Issand, kas ei ole minu jaoks enam armu?“

„Aga mis siis oleks, kui siiski üles tunnistaks? Tunnistaks ainult Jaanile. Kui ainult tema truu süda teada saaks sellest walust, mis mu südant närib. Tema uskus küll, et ma ei tahtnud Andret tappa. Et ma ainult lüüa tahtsin, maksta tätte tüdrukut eest. Teised küll ei uskus, orwaksid, et sain päris meelega mõrtsukaks. Mis teha, mis teha, Issand?“

XI

✓ Õpetajahärra oli kutsunud Jaani enda poole. Tuba talwel, oma iga-aastasel ringkäigul Noosasse oli ta peale wanainimeste armulauale wõtmist noominud ümbruskonna rahwast, et need viimasel ajal harwa kirikusse tulewad ja Issanda armulauast eemale hoiawad. Kõ-

neles pila loo waleprohwetitest ja walewaimust ja ma-
nitses rahwast waine läbi katsuma.

Ei olewat sugugi õige, et mennad ja õed kiritust
eemale hoiawad ja end teistest paremaks ja pühumaks
peawad. Ka minewat nende õpetus lahku õigest Su-
teri õpetusest ning nad laulwat laule ja lugewat raa-
matuid, mis omal ajal keelatud olid ja mis nüüdki weel
eksitust ja pahandust tekitawad.

Saonist oli ta kõnelnud väga ettewaatlikult, kuid
siiski awaldanud tahtlust tema nägemuste tõelikkuses.
Ometi ei suutnud ta wähen dada Saani ümbritsewat au-
paistet. Inimesed rääkisid, et õpetajahärra on lihtsalt
lode, sest ta ei suudaks eluilmasti Saani moodi rääkima
õppida. Kas on keegi kunagi Saani lugemisel tuku-
nud? Kirikus aga tulumad kõik ja kirikukupjal on alati
tegemist nende äratamisega.

Õpetaja oleks näinud meeleldi, et Saan oleks saa-
detud kuhugi kaugemale ära. Tal ei olnud ju midagi
selle wastu, et rahwa keskel usuline ärkamine tekiks, ta
oli rõõmus, et paljud meelt parandasid ja oma kõlwatud
kõmbed jätsid. Kuid miks hakkasid nad siis kiritule
mööraks jääma ja loondusid kõik Saani ja palwemaja
ümber? Miks kaswatasid nad nõnda nagu uut kiritut
kiritu sees? Eks tema kuuluta ju jedasama Issanda
sõna.

Tal oli raske Saaniga midagi peale hakata. Oli
küll rääkinud härroga, et mis ta piinab seda Saani ala-
lise piitsutamisega, see ei ole sugugi kristlik tegu. Saatku
ta parem ära mõnda teise mõisa. Härra oli saanud wi-
haseks ja wastanud, et see Saan on minu Saan ja mina
teen temaga, mida tahan.

Siis oli talle tulnud meelde, et mõned ametiwen-
nad olid saanud wennastetoguduse liikumist talistada
seeläbi, et süüdistasid neid eksõpetuses, puhta luterluse
pinnalt lahkumises.

Anton Friedrich Bornwasser oli walgustuse-ajastu laps. Tuba ta isa, kauaaegne Rõuge õpetaja oli mõjustatud ratsionalistlikust woolust ja waatas pietistidele teatud üleolekuga. Poeg armas samuti, et õigem on anda rahwale õpetust mõistlikust majapidamisest kui juhtida teda liialdatud usulisele ärkamisele. Sealjuures oli talle arusaamata, miks rahwas siiski otsis piinawat patukahetsust, tundis rahuldust nuturikastest waltetundidest, miks lugejad wennad, eriti aga Liutsepa Jaan, juutsid kõita enda külge suurema osa erksamast ja mõistlikumast rahwast.

„Rumal, rumal on see rahwas, nende waim on pimedusega löödud,“ mõtles õpetaja. „Ja suurim effitaja on Jaan.“

Jaan oli siiski selline effitaja, teda kuidagi süüdis-tada ei saanud usuliste rahutuste ja segaduste tekitamises. Tas polnud midagi äärmusse kaldumat, nagu oli olnud Tallima Paabul ja Kusma Suhanil. Ta oli rahu ja tasakaalutuks ise. Kuigi tas leegitses usujulgus ja tuli, ei wiinud see teda kunagi wälja wäärifa mõõdu-se piirest.

Rüüd tuli ta õpetaja juurde ja seisis ta ees. Ta kumarduses ja alandlikkuses ei paistnud midagi orjalikku.

„Õpetajahärra soowis minuga rääkida?“

„Jah, armas Jaan, istu, istu, ma tahan sinuga tõesti rääkida, tõsiselt rääkida. Olen kuulnud sinust väga palju ja mõnigi asi on toonud pahandust. Sa rääkisid ju, et see hea Rõõsa härra on pörgus ja ta üks õpetajahärra. Rahwas räägib, et sa armasid selle õpetajahärra all minu õnnist isa. Kuidas tohid sa nõnda rääkida, armas Jaan? Kas sa siis ikka usud tõesti, et oma raske une ajal läisid taewas ja pörgus? Sa nägid ometi ainult wiirastust.“

„Ei, aulik õpetajahärra. Pean ta teile finnitama, et Tõsmand oma suure armu läbi ilmutas minule, wae-

sele patusele taewast ja põrgut ja ma nägin kõike nõnda, nagu see seal on ja jääb igawesti. Rahwas räägib palju asju teisiti. Ei ma ole öelnud, et nägin põrgus õpetajahärra isa. Aga mulle ei öeldud ka seda, et ta taewas on. Ega mulle näidatud kõiki, kes tules olid. Võib-olla on seal palju Rõuge õpetajaid ja lähed ehk edaspidi weelgi. Ka õpetajahärra peab olema pöördunud ja ta riided puhtaks pestud Talle meres."

"So, jo, nojah, armas Jaan, mina küll ei usu kõiki sinu jutte. Aga rahwas on rumal ja sa hirmutad teda ilmaaegu. Mõistlikud mehed ja naised lähewad arust ära. Ega meie armas Jeesus ei taha, et peame alati nutma ja ohkama ja liiga palju paluma ja lobisema. See tüütab meie head Issandat. Ets ütle ju apostel, et olge rõõmsad Issandas. Sina aga paned rahwa alati nutma ja kaebama."

"Ets ütle seefama apostel, et paluge lõppemata. Paluge ja otsige niitaua, kuni olete armu leidnud. Alles siis, õpetajahärra, alles siis tohime rõõmsad olla. Muidu on see rõõm üks patune rõõm."

"Hea küll, Jaan. Sina tahad ikka teisiti seletada kui mina. Sina pead ennast juureks prohvetiks ja oled uhke selle peale, et sulle mõnda asja ilmutatud on. Mõttele järele, võib-olla Issand tahab, et sa alandlikumaks saaksid. Aga nüüd tahan ma, et sina wastaksid mõne küsimuse peale, mis räägivad herrnhuti eksiõpetusest ja sellest, et nad meie õndsja Luteri õpetusest ja kallist kirikust kõrwale pööravad. Sa tead, et wennad tohivad lugeda ainult siis, kui nad on truud kiriku liikmed ja manitsewad ka rahvast jääma kiriku juurde ja kiriku õpetusse. Miks aga mitmed sinu wennad põlgawad nüüd kirikut ega tule armulauale?"

"Aulik õpetajahärra! Rõigepealt tahan teile öelda, et keegi ei tohiks mind uhkeks pidada. See ei ole uhkus, et ma kõnelen tõtt. Seda olen ma töötanud Issandale ja olen ikka walmis kannatama tõe pärast. Sa kannaa-

tust on mul veel palju ees, sest taewa kohtunik ütles, et alles siis saan taewa, kui mustad kaarnad on liha ära söönud mu luuliikmete pealt."

"Nojah, armas Jaan, sina soad peksia, sest et sa ei taha kuulata härra sõna. Kas sa ei tea, et apostel käsib heita ülemate meelewalla alla?"

"Kiri ütleb ka, et Jumala sõna tuleb enam kuulda kui inimeste sõna. Kui härra käsib seda, mis Jumala tahtmise wastu on, siis ei tohi ma teda kuulda. Kuid ma ei tohi ka tõrkuda ega põgeneda peksu eest. Mitmed mennad on joowitanud, et põgeneksin ära kaugemale siit, kuid sellega teeksin juurt pattu Issanda wastu. Issanda tahtmine on, et ma kuulutan ja kannatan; see on tuli, mis peab minu patust hinge puhastama. Siis saan tema au sisse."

"Noh, hea küll, võta wastu oma wiitsad ja usu pealegi, et see Jumala tahtmine on. Kuid meie ei saa selles siiski kindlad olla ja võib-olla sa ainult arwad, et Jumal seda tahab. Aga ütle, mis tähendawad need mustad kaarnad, kes su liha peawad ära sööma?"

"Ma olen selle üle palju mõelnud, kuid ei tea veel ifegi, mida see tähendab. Küll Issand kord sedagi mulle ilmutab."

Lüft aega walitses waitus. Mõtiskles õpetaja-härra mõistatuslikust Jaanist, mõtles Jaan mustadest kaarnatest. Waituse tallestas Jaan, kes jätkas wastamist õpetaja etteheidetele.

"See aga, auli õpetajahärra, ei ole õige, nagu meelitaksin mina kedagi kirikust eemale hoidma. Paljud küll ütlevad, et õpetajahärral ei ole seda õiget usku ja miks meie peame veel teda kuulama, kui meil siin ifegi loostäimist on. Mina olen siis ifka manitsenud, et peate ifka oma forrad kirikus ära käima ning täiesti waga südamega armulauale minema."

"Aga kas siiski ei ole herrnhuti wendadel see usk,

et nemad on nähtaw ja elaw Kristuse ihu ja et kiriku liikmed, kes neist eemale hoiawad, Kristuse liikmed olla ei saa?"

"Ei, aulit õpetajahärra, ma arwan, et ka kiriku liikmed wõiwad olla Issanda omad, kui nad on pöördunud patuteelt. Issand armastab igal pool neid, kes teda kardawad ja armastawad."

"Kas aga ei loe ja raamatuid ega õpeta teistelegi seda, mis läheb lahku meie kiriku õpetusest? Olen kuulnud, et sinul on raamat, kus sees on see laul: „Oh koguduse Jumal ehi" ja teised laulud, mis omalajal olid keelatud."

"Ma ei tea, et neis lauludes midagi oleks, mis Jumala sõnaga tohtu ei käi."

"Kuidas waatad ja aga Kolmainu Jumala peale? Kas arwad sina ka, et Püha Waim on naise olemisega?"

"Ei, õpetajahärra. Kuigi on olemas laulud, kus Püha Waimu nimetatakse meie koguduse emaks, ei ole sellega tahetud öelda, et Jumal ühtlane ei ole. Kolmainus Jumal on ühtlane oma olemises, ei ole ta mees ega naine."

"Aga nüüd wasta mulle, mida arwad ja abielust? Kumba põlwe pead sa õigemaks Issanda ees, kas abielu wõi wallaspõlwe?"

Jaan mõtles Dtile. Eks olnud ju tema laudseltsi jüüdi selles, et Ott ei taha naist wõtta. Küllap teab seda õpetajahärra väga hästi, sest nad olid juba olnud hõigatud maha. Kas ei taha õpetajahärra oma lahke näo peale waatamata just siin kiusama hakata?

"Ma arwan, aulit õpetajahärra, et see on igaühe jüudame asi, kas ta tahab naist wõtta, wõi mitte. Kui apostel Jaakobus peab wallaspõlwe paremaks, siis wiist küll raste aja ja tagakiusamise pärast, mis siis walit-
ses. Nüüd aga ei tohiks tallelgi olla põhjust abielu laita, sest see on Jumala enda seatud tallis seisus. Kui

aga abielu saab mõnele tahtusteks õnnistuse teel, siis oleks küll parem olnud, kui ta poleks naist võtnud."

"Nojah, aga kui keegi on lubanud tüdrukut ära võtta, kas ta tohib siis pärast walelikuts saada ja öelda, et see on Issanda tahtmine?"

"Armabki Otti," mõtles Jaan. "Jah, tõesti, kas Ott tohtis lubadusest taganeda?"

"Mul on siin raske wastust leida. Ma arwan, et õpetajahärra mõtleb wend Otti. Ma tahan temaga weel rääkida. Seda mõin küll öelda, et mina pole talle nõu andnud naistewõtmisest loobuda ja olen kästinud järele mõelda, kas ta siiski ei peaks Madlega pulmad ära pidama."

"Hea küll, armas Jaan. Ma tahtsin ainult läbi katsuda sinu mõtteid. See ei ole Issanda meelepärast, et wennad weamad kõrwale tema kiriku seatud korrast. Sa mõtled mõndagi asja teisiti ja pühase kirjas on ka tohti, mida lihtsameelsed inimesed mõiwad isemoodi mõista. Eht muutub fird weel sinu arusaamine ja halsad eht ka taewa ja põrgu lugu teisiti nägema."

"Ei, seda küll ei tule. Minu asi on Issanda asi, seda ma kuulutan, kuni suren. Eht Jaan ma nõnda mõndagi hinge surmasti elu sisse aidata."

"Noh, mine siis rahuga, armas Jaan. Eks Sumal fird ise näita, mis tema meelest õige on olnud."

Jaan oli juba ammugi lahkunud, kuid õpetajahärra istus ifka weel mõttes. Müüd oli ta kangel soowist, wabaneda Jaanist. Kuigi jelles mehes oli midagi, mis risti wastu käis õpetaja arusaamisele ja mida tema walgustatud pea taibata ei suutnud. "Sa siiski, milline selge mõte, milline findlus ja julgus! Ei saa nagu arugi, et see on wiletsa orjarahwa laps!"

Ming õpetajahärra taipas, et Jaan on ka walgustatud mees, kuigi teissuguse walguse taudu.

Summa walgus on see õige?

Oli möödunud juba üle kahe aasta Saani ülestõusmisest. Rõugu selle aja oli Saan lugenud ja petaja saanud, kuid ikka veel ei vähenenud iga laupäevane ja pühapäevane rahvamurd Viitjepa palmelas ja selle ümber. Teda ümbritsevad aupoiste hakkas juba haiget tegema temale endalegi, rääkimata teistest wendadest, kes jägedasti palwetasid, et Sumal ajaks nende südamest jälja salajase kadestuse offa.

Wendade ja õdede ring oli kaswanud väga suureks ja terve ümbruskonna elu oli nende mõju all. Toodute arm vähenes, wargusi ja kaklemisi tuli ette waid harukordadel.

Kuid ikka veel leidis ka kahtlejaid ja pilkajaid.

„Mis aitab see neile,“ arwas Beetri Andrus, „et nad nüüd palju hoolsamini orjavad kui wanasti? Mis kasu on neil sellestki, et hoiawad herra wara, ega taha enam midagi wõtta mõisa põllult ega metsast? Kas herra neile seepärast armulisem on? Näe, Saan saab ikka igal neljapäewal oma witsjad!“

„Eh! on sest ometi kasu,“ arwas Märt. „Paistab, et neil nüüd ometi kõige rohkem on ja wiletjust wäheni. Sumal õnnistab ka waeste orjalaste palukest, kui nad aga teda armastawad.“

„Aga mina ei saa ikka seda Saani uskuma hakata ja tema nägemiste juttu tõsiselt wõtta. Hirmutab meid ehk hoopis asjata. Rahwas ehk ilmaaegu kardab, ei joo ega lõbutse, aina nutab ja palub, ja mõib-olla pole seda tarwis!“

„Muidugi pole tarwis!“, lõi sekka ka Beep. „See Saan wõtab rahwast ära kõik rõõmud ja lustid. Targem rahwas arwab ikka, et ta pole kuskil käinud, ei taewas ega põrgus. On ainult nägemist näinud.“

See jutuwajamine leidis aset palmela lähedal, tauni kasejalu warjus. Oli ilus pühapäewa hommik, lugesime alguses oli veel aega ja mehed olid rõõmsad, et

mõisid weidi pikutada ja hinge tõmmata. Lähedal istus naistesalk, kes püüdis teise kõrwaga sinni ka meeste sõnu. Oli neilgi huvi kuulata ja seletada.

„Ets ta ole õigus küll,“ armas Maie, „ega tõit ikka ei saa nõnda olla, nagu Saan seletab. Näe, herra mõisas ütles ju ka, et Saan pole olnud furnud ühtigi, et tal olnud hoopis wiisjunid, wõi tea mis asjad. Küll said nad neid asju paremini teawad.“

„Ara usu ühtigi seda herra juttu. Tahtis teine ainult Saani maha teha. Saanil olid ikka päris nägemised ja just nii, nagu ta seda räägib. Ja kus ta sai ikka taewas käia, kui ta furnud ei olnud. Aga ets see uskmata rahwas saa oma palga, kui ikka veel uskuma ei hakka ja patte ei jäta.“

Miili hääl wiimaste sõnade juures tõlas üsna pahaselt. Wõi need jumalawallatud julgewad kahelda Saanis!

Kuid herra sõna Saani wessuaegade alguses oli jäänud paljudele meelde ja mõnigi lõi kahtlema, kui Andrus ja teisedki seletasid, et Saan pole tõesti näinud muud kui wisiioone. Ei saadud küll hästi aru, mida see tähendas, kuid mõnegi arvates oli sellega lahendatud kogu küsimus.

Enamus siiski ei lastnud end sellest tugewast waturwäitest kõigutada ja jagas taljufindlalt Saani usku ja sõnu.

„Ets teie näe isegi, kui wägewalt Issand Saani läbi töötab,“ jättas Miili. „Kes oleks uskunud, et ta Sakap usklikuks saab? Aga näete, tunnistas ka oma hirmsa loo üles ja sai andeks. Nüüd pidawat temagi wõrsti lugijaks saama. On ta ju olnud kogu aja sõnatas mees.“

Sakapiga oli tõesti sündinud ime. Tollest filmapilgust alates, mil ta teadis, mis teda talistab usklikuks saamast, käisid wägewad heitlused ta hinges. Kõua aega hõljus ta lootuse ja meeleheite wahel, minemisku lugu

terkis nii elavana ta ette, et ta kord peagu valmis oli endale nööri taela panema. Seal aga terkis silme ette pilt Sumala koftust ja hirmsast põrgumalust.

Oli siis läinudki ühel hilisõhtul Jaani juurde ja rääkinud kõik ära. Oli ühes temaga palvetanud ning tundnudki koe, nagu oleks suur koorem weerenud südamelt. Nii teginud see kaua aega, kuid täiesti vaikseks pole süda siiski jäänud. Jaan öelnud siis, et tuleb murda maha uhtus ja häbi, mis ei lase seda pattu tunnistada kõigile. Sakap oli kaua mõtelnud ja kahelnud ning viimaks otsustanud jaatavalt.

See oli olnud rahvale suureks sündmuseks. Palwetunni lõpul, terve rahvamurru ees seisnud Sakap Jaani kõrval ja hakanud rääkima. Rõneldud kõigest sellest, mis teda mitukümmend aastat piinanud oli ja kuidas just ülestunnistamise hirm oli teda takistanud usuteed leidmast. Algul oli rääkinud aralt ja kõheldes. waadanud nagu hirmunult ja andespälvvalt rahwa poole, et mis näo need inimesed küll teevad. Lõpuks, kui oli kõik ära öelnud ja südamliku palve pidanud, oli näost särama löönud ja rõõmsalt hüüdnud, et armas Issand on siiski tema peale halastanud ja andeks andnud.

Rahvas oli olnud vapustatud. Vanemad inimesed tuletasid seda asja meelde ja jeketasid, et ühelegi pole siis mõttesse tulnud, et Sakap oleks võinud olla Andre tapja. See pidi kindlasti kogemata asi olema. Ja Sakapi truudus surunud Mallele, tema vaikne kannatus nii paljude aastate jooksul, — see kõik äratas kaastunnet ja imetlust ühtlasi. Pidi ikka olema hoopis isesugune ja väärt mees, see Sakap!

Nüüd käis ta hooltsasti palvusel ja termest ta olemusest hoores rahva. Siis oli lunastatud Issanda halastuse läbi.

Ka Oti lugu oli mõtnud rõõmustava pöörde. Warsti seejärel, kui Jaan oli õpetaja juures käinud,

tutsumud ta Oti enda poole ja rääkinud temaga hult aega nelja silma all. Nagu Ott hiljem ise seletas, nõudnud Saan, et ta oma lubadust peab pidama ja Madle ära võtma. Oles naisewõtmine patuasi, siis alles mõits Issanda tahtmise wastaselt antud lubadusest loobuda. Kuna aga kirjatunnistus ei näita, et abielu patt on, siis peab ta ka oma sõna pidama. Madle armastas teda ikka veel ja tema Madlet samuti.

Ott oli väga hea meel, kui talle see asi nõnda ära seletati. Oli ta ju tüdrukut armastanud ja nagu wastu oma tahtmist südame kõwaks teinud. Ei saanud ju ikka olla, nagu öde ja wend, sest Sumal on loonud inimesed meheks ja naisteks. Nii oligi ta siis Kõiwumäele läinud ja küsinud, kas Madle teda veel tahab peale seda walu ja häbi. Tüdrust võtnud teisel tohe kaelast kinni ja nutnud rõõmu pärast. Warsti peetigi pulmad ja nüüd olla juba järeletulijat oodata. Nüüd Ott ei seletawatki enam muud, kui et abielu armja naisega teeb elu poole tervemaks ja et Issanda sõna: „See pole hea, et inime ne üksi on“, olewat fuldne tõde.

Nõnda siis lõppesti lugu, mis nii palju kõneainet oli andnud. Ka Madle käiwat nüüd hoolega palwusel ja ütlemat, et küllap Sumal on ikka hea Sumal, kui ta kõik nõnda hästi lõppeda lasseb.

Oli juhtunud veel muidki asju, mis kõneainet andsid. Naistel polnud aga enam aega arutada. Palwetoore ümber kogunes ikka rohkem ja rohkem rahwast ning mõis larta, et hiljaksjäänud peatwad jällegi ukse taha jääma.

XIII

Sumi oli olnud põuane, wiljasaak tehwi. Mehed arutasid, et kui tahaks mõisjago wõlgu diendada, siis ei jääks peagu midagi üle pere ja lojuste toiduks. Ripus jälle võtma maad rahutu waim. Isegi usklikud

pidid tunnistama, et waatomata hoolsusele ja tõtku-
hoiule ei tule kuidagi omaga wälja.

Arutlesid ja nurisesid kõik, kuigi wäga erinevail
wiisidel.

Maailmarohwas tirus ja sajatas, oli kuulda ijegi
tõrkumistest ja wastuhakust kupjale. Arkas wana wi-
hawaen, sagedased wargusejuhud ja mõnigi oli tahtli-
kult hooletu ja laisk mõisatööl. Kuid seda enam oli
tööd wahimehel ja ifta sagedamini mõis kuulda pekse-
tawate kisa. Wõhepeal sageli oli olnud Saan ainus pek-
setaw ning hārra polewatki murinud, kas ta oma hoobid
ka korralikult kätte sai.

Uiskitud tõstsid samuti kaebust ja ühes teistega
mindi hārra jutule. Mitmed wennad rõhutasid, et
nüüd on nemad Sumala lapsed, ei warasta enam ega
ole ka hooletud töös. Kui hārra aga siiski neile tar-
wilikku leiba ei anna, siis on see ületohus. Paluti, et
hārra ei nõuaks selle aasta wiljamõla tulumist, waid
koguni kustutaks selle. Muidu koguneks tulewaks
aastaks weel suurem wõlg ja wiletsusest ei saaks iialgi
lahsti. Samuti andku hārra luba müüa wilja linna,
kus rohkem hinda saab, et saaks tarwilikkude asjade eest
hoolt tanda.

Hārra oli wendade seletustest palju rohkem ärri-
tatud kui maailmalaste sajatustest. Ta tundis jälle
waiflikult, et siin peitub Saani mõju, ei siin räägib
kaasa ärganud enesetunne ja inimõiguste nõudmise
püüe. Kuna tal oli wälismaa reisidel kulunud suu-
rem summa, peale selle aga wajas raha tarwatsusel ole-
wate ehitiste jaoks, oli ta mõelnud sel sügisel eriti nõud-
lik olla. Peab ju wiinapõletamiseks rohkesti wilja
saama, muidu ei saa kustilt soowitud summat kätte.

Ta oli palujad wihajelt ära saatnud, olles neid
enne sõidelnud tänamatuse pärast ja öelnud wendadele,
et palugu nad paremini, siis saadab Sumal tulewikus

paremat ilma ja wiljataswu. Ega see tema süü ole, et õigel ajal wihma ei tulnud.

Siiski mõjus see asi tema peale niimõrd, et ta loobus esialgsest kawatsest — talupoegadelt võit sisse nõuda. Seda enam kogunes tal jappi Jaani vastu. Kui kaua see mees veel lugeda mõtleb? On ju hea, et ta rahwa joomisest ja wargusest wõõrutab, kuid kui ta inimesed ühtlasi nii nõudlikuks ja kangeks teeb, siis muutub lugu veel pahemaks. Tuleb midagi ette võtta.

Härra oli juba tüdinenud wõitlusest ja mõistis, et Jaan nii wõi teijiti jääb wõitjaks. Tal polnud seda nägugi, et oleks kohtunud tagasi ka tõige rängema piina ees. Härra otsustas teha lõpu oma suuremeelsusele ja karistada teda kord ka rängemalt, kui wilets teha oleks suutnud kanda.

Ta seesmine tunne ei lubanud seda siiski teha enne, kui ta polnud weelkord Jaaniga otsustawalt kõnelnud. Jaan oli wendade soovil hiljuti jälle põrgulugu korranud ja polnud ka wanahärrat waele jätnud. „See on juba jultunud häbematus,“ mõtles härra, „on uus wäljafutse!“

Ta läbirääkimine Jaaniga lõppes nii, nagu arvata mõis: Jaan oli rõõmus, et mõis weelkord finnitada härrale oma sõnu ja hoiatas teda põrgu ja hukatuse eest. Püüdku härra leida armu, et ta ei saaks oma isa saatuse osaliseks.

„Kirmes on juba puude juurte külge pandud!“ hüüdis ta. „Miskord mõib tulla hirmus maharaiumine! Parandage meelt, enne kui hilja pole. Sumal nuhtleb kätte igaweses elus, kuid ta mõib nuhelda teid juba sin ajalikus elus, kui teie oma südameid ei pööra ega hõlka ka talurahwa peale waatamast kui inimeste peale. Andke ära osa oma juurest ja ülekohutusest rikkusest ja laske ka waeleid orje kergemini hingata!“

Härra oli langenud näost ära wiha pärast. Seesuguseid sõnu polnud ta veel enne kuulnud, ka Jaanilt

mitte. Ei olnud kuulda, et Jaan ka rahwa ees oleks neid mõtteid avaldanud. Nähtavasti tahtis ta seda öelda ainult härrale, ilma et oleks tarwitsenud õhutada rahwas mäsuvaimu. Härra mõistis seda ja imetles weel fõrd ta otsekohest ja meeleausust. Aga ühtlasi mõtles ta fõhtudes, mis saaks küll siis, kui ta ka rahwa ees nimetaks härraseid ülekohtuse mammona fõgujaitse, kui niifuguseid mehi tekiis weel rohkem? Ets lähets siis wiimaks terve rahwas mäsfama ja tapats mõisnikud maha, nagu fündis mitmesaja aasta eest ja ka hiljem fõdade ajal.

Härra oli haritud mees ja teadis, et mujalgi olid usulised liitumised faanud ka fotsiaalsete rahutuste põhjustajaks. Ets olnud Luteri ajal läinud mäsfama paljud Saksamaa talupojad. Nemadki hakkasid nõudma oma õigust.

„Kas on mu mõis siis ülekohtune warandus? Ets pärandanud mu isa mulle selle mõisa ja need orjad. Ets pea ma nende eest oma wendadele ja õdedelegi maksma palju raha. Minu isa sai selle jälle oma isalt. Öige päranduse teel. Kas on see siis ülekohtune? Mida tahab küll see rumal orjafari? Mõnel pool on ühe mehe käes mituforda suuremad mõisad, kui minul fiin; pean olema weel wäifene wend teiste hulgas. Sa nüüd nimetab see talupoeg sedagi ülekohtuseks riffuseks! “

Härra oli tõesti mihane. Ta pidas end faunis waejets meheks ja ei faanud iialgi lõbustuseks, reisideks ja faardimänguks niipalju wälja anda, kui mahel soowinud oleks. Teised mehed tema seisusest mõisid endale palju rohkem lubada. Adlike feltskonnas kõneldi elawalt Tartumaa mehest, Kääbise mõisnikust von Bockist, kellel oli käes mitu mõisat ja hiiglasuur warandus. Kui toredasti ta elas! Oli fõrd ühe öõga faardimängul faotanud terve mõisa ühes orjadega ega polnud filmagi pilgutanud. Mis luges talle üks mõis! Sa mitmed Eestimaa parunid, — kuipalju mõisid nemad endale lu-

bada! Ja nüüd nimetatakse teda, üheainsa mõisa omanikku ülekohutse mammona kogujaks. See on juba liig!

Härra pilt ei töotanud Jaanile midagi head ja ta tundis, et warsti peab tulema midagi otsustamat. Siiski lahkus ta rahulikult ja kindlalt.

Tõundes koju, põlwitask ta üffipäini wäikeses lamb-
ris ja palus wastust ammussele küsimusele: „Millal, oh
millal, Tšsand, lõpeb mu waewane tee? Millal pääsen
ma Sinu juurde?“

Waitides möödusid tunnid. Siis tuli ta wälja,
waatas pehmel pilgul Madele ja lastele, tutsus naise
kõrwale ja ütles: „Praegu sain ma wastuse oma or-
m-
sallt Teeluselt. Minu wiletsuse aeg lõpeb kolme päewa
pärast. Siis ma lahkun ja ei tõuse enam maapealseks
eluks. Oh, kui rõõmus ma olen, et warsti Teesuse rin-
nale saan!“

Made nuttis waitfelt ja küsis siis: „Aga, kuidas
siis nii ruttu? Ja enne peawad ju weel need mustad
kaarnad tulema. . .“

„Tšsand teab, kuidas ta seda teeb. Homme saan
oma wiimase peksu ja eks siis näe, kuidas lõpeb. Tund-
sin juba ammugi, et teha sellele waewale wastu ei pea,
et härra siiski nagu mängib minuga ja waewab mind
pikaldaselt surmale. Nüüd aga tunnen, et wiletsus
warsti lõpeb. Küll Sumal teeb kõik hästi!“

XIV

Juba warasel õhtutunnil kogunes rehealuse ette
hulk rahwast. Oli kiiresti lewinenud teade Jaani kõ-
nelusest Madega; naine ise oli sellest nuttes naabritele
rääkinud. Täna pidi olema Jaani wiimne peksmine.
Kui ta seda ise ütles, küllap see siis nõnda ta on. Ja
siis warsti pidi tulema surm.

„Jah, eks tol waesekesel ole juba küllalt sellest wi-
letsusest. Kes jõuaks küll lugeda neid lordi, mil ta pet-

jupingil olnud. Ta seda lõiit meie pärast, et saaks ifta jälle ja jälle meile lugemist pidada."

Talap ohkas. Tal tuli meelde, kuidas Taan oma esimese peksu ajal oli nõudnud kümne asemele wiisteist paari. „Kas saaksin mina sellega hakkama, et wõtaksin lõiit tema wiletsuse enda peale? Kas ei jääts wiimats nõrgaks liha ja waim? Kuid Taan on ustaw, on ustaw surmani!"

Mõisahärral olid täna külalised. Ta jutustas neile lugusid Taanist ja ta kangeast meelest. Teisedki olid armamisel, et selliseid tuleb kõige karmimini karistada, kui tahetakse hoida rahwast waos. Alwaidati isegi imestust, et Herr von Rosen on nõnda kannatlik olnud. Lõpuks, kuuldes, et Taan täna jälle karistada saab, awaldasid kõit soowi teda waatama minna.

Härra oli läinud mõni minut enne neid rehe juurde ja andnud wahimehele käsu wiiekümneks paariks. Seda kuuldes olid inimesed kahwatanud ja mitmele näis, nagu oleks Taangi weidi wõpatanud. Siis aga oli ta nagu rõõmsaks ja selgeks muutunud ning palwesõnu sofiistades heitis ta pingile.

Wahimees nägi härra ilmest, et täna nõutakse talt tõsisemat tööd. Küllap härra rahule jääb. Tema, kõwaga Peep näitab juba, mis ta wõib.

Wiimase kolme aasta jookkul polnud Taani selg peaaegu kunagi terve olnud, kuigi wahimees wahel väga hellalt oli löönud. Küüüd, Peebu tugewate hoopide mõjul, hakkas weri jälle otsetohe jooksuma. Ka oli orjus waawatud kehale omajagu mõjunud, nii et ta näis väga haletsuswäärse ja armetuna.

Härra külaliste kohale jõudes oli Taani selg juba üleni werine. Umberringi oli surmawaine, kuuldus waid löökide lastatust. Külalised imestasid, et peksetan hääliti ei teinud. Kas ta elas, wõi oli juba surnud? Prouad ja preilid ei suutnud seda kaua maadata ja läisid kõrwale. Kohale jäi härra ühes meeskülalistega. Needki ootasid, et warsti lõpp tuleks. Peks aga kestis.

Tuba oli selg üleni lõhestatud, narmendavad liharüfid tulid lahti, ifka suuremats muutus werelomp põrandal. Jaan tundis, et ta warsti nõrkeh, kuid waitis ifka. „Seda tahab Issand, see wiib mind tema juurde,“ jostistas ta. Ta pööras filmad rahwa poole, kuid tundis, et ei näe enam selgesti, et kõik on nii imelik ta filme ees.

Seal tabas ta wirwendaw pilt üksteise kõrwal seiswaid härraseid. Need poistsid nii imelikena, Roosa härra ei olnud enam nagu oma nägugi. Kuidas on nende filmad nii imelikud, justkui... justkui... Ja nina nõnda pikad... ja kitsad... ja terawad... Jse üleni mustad, nagu... nagu...

Masendawat waitust katkestas äkiline karjatus. See lõi läbi lihast ja luust, pani wõpatama härrasebki. Jaan püüdis end ajada istutile, näitas käega härraste poole:

„Mustad kaarnad! mustad kaarnad!“ hüüdis ta siis. „Oh Issand, püha Issand, see on see, mis kohutuni!“

Ta wajus minestanult tofku. Wahimees katkestas peksu ja waatas nõutult härra poole. See lõi käega ja ruttas eemale, nagu põgenedes. Kõlalised ei mõistnud midagi ja olid üllatunud, et ta ta hiljem midagi seletada ei tahtnud.

Toapois seletas pärast, et härra olla jalutanud rohuaiaa terwe öö ja weel mitu päewa hiljem käinud ringi niisuguse näoga, et kõik kortma hakanud.

XV

Jaan oli toodud furnuaiaale. Goiti küll mitu päewa lautsil ja oodati, et tõuseh ehk üles. Alles siis, kui juba lehtama hakanud, pandud firstu.

Enne surma oli ta olnud weel täie mõistuse juures. Kutsumud tofku kõik omaesed ligidalt ja kaugel, ta külarahwast oli tulnud murrina. Kõnelnud äraseleta-

tud palgel kallist igavitu lootusest ja rõõmust, mis talle
osaks saab. Selles viimses, nõrgal häälel peetud kõ-
nes oli olnud niipalju ormsust, usku ja soojust, et üksti
film kuivaks ei jäänud. Täismehedki nutsid nagu väi-
tesed lapsed.

Oli siis andnud naise ja lapsed Jeesanda hoolde, pa-
lunud veel kõikide wendade ja õdede eest ning uinunud
magama. Rõõmus naeratus aga ei kadunudki ta näolt.

Nüüd oli kirst juba mullas. Tõsiselt ja pühaltult
lauldi sama laulu, mis kolme aasta eest pooleli jäi:

Kes teed, kui karmma mina ela,

Uig mööda lätt, surm rühhib tõest. . .

Mitmed wennad kõnelesid ta haul. Rahwale aga
tundus, et kõik kõned on üleorused. Jaan ise oli kõ-
nelnud kõigi eest. Kõige selgemini aga oma elu ja
surma laudu. Ei olnud keegi näinud enne niisugust
meest ega näe wist edaspidigi. Oli ta ju mees taewast!

Kui haud kinni aeti ja lõpplauluga alustati, siis
waatasid paljud ülespoole ja lootuse heelt täitis nende
filmi. Ning rahulikult ja wõimsalt kajas laul mitmest-
sojast juust ja südamest:

Oh Sumal, sino abi pääl

Kõit meie süda loodab,

Etis kuule oma rahwa häält,

Kee sino abi oodap.

So wainuga meid awita,

Mink õndsot otša läheta:

Kõit Jesu peräst. Amen.

Kaua, kaua seisatati weel ja wiibiti mõtteis. Alles
wastu õhtut hakkasid minema wiimased saatjad.

Nende wiimaste hulgas olid ka Saap ja Rein.
Waikides sammusid nad hulga maad ja siis lausis Rein:

„Mustad kaarnad said ta siiski kätte.“

Saap wastas alles tüü aja pärast:

„Jah, see pidi nõnda sündima. Aga Jaan on
siiski wõidumees!“

Joh. Hiiemetsa sulest on ilmunud:

1) **AUGUSTINUS**, suure usuvõitleja elu ja vaated. „Suurmeeste elulood“ nr. 28. Tartu, 1935. a. Hind Kr. 1.50.

See raamat on saanud hea arvustuse osaliseks, on arvatud raamatuaasta vaimuliku kirjanduse paremiku hulka ning auhinnatud Konsistooriumi poolt. Soovitav lugemiseks õppivale noorsoole ning kõigile, kes on huvitatud kirikuloost ning otsivad suuri eeskujusid mineviku maailmast.

2) **FRANCISCUS ASSISIST**, vendluse kuulutaja. „Suurmeeste elulood“ nr. 36. Tartu, 1937. a. Hind Kr. 1.50.

Selle kohta kirjutab „Eesti Kirik“: „Sündmustik esitatakse ajaloolise tervikuna, antakse selge pilt kaasaegsest tagaseinast, kirjeldatakse omapärane hingeline ja usuline isiksus ja antakse sellele väärikas hinnang... Olgu tervitatud uus sisukas raamat.“

Ilmumisel:

CYPRIANUS, kirikuisa ja märter. Kasitab kristlaste elu tagakiusamise ajal, kirjeldab inimesi, kes oma verrega niisutasid võitleva kiriku radasid. Keskseks kujukaks on aga Cyprianus, õilis isik, ustav võitleja, kelle surm oli väärikaks krooniks ta elule.

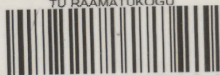
Kõik kolm biograafiat aitavad lugejale lähemale tuua kiriku mineviku-sündmusi, teha mõistetavamaks ajajärke, mis paiguti on nagu kattunud udulooriga. Kes tahab saada selgemat pilti kiriku arenemiskäigust, see ei tohi jätta lugemata neid kõigile mõistetavas, lihtsas keeles kirjutatud raamatuid.

A

10446

HIND 80 S.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01140104 1